

Fig. 1. Kirken set fra sydvest. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The church seen from the south west.*

STUBBERUP KIRKE

BJERGE HERRED

Kirken er tidligst nævnt 1488, da Jep Laurensen var degn her og i Dalby.¹ Den har måske allerede da været annekteret til Dalby, hvilket dog først fremgår 1531 (s. 4665).² Anneksforholdet har bestået lige siden.³ Ved landehjælpen (ekstraskatten) 1524-26 svarede kirken kun ti mark, halvdelen af hovedkirken Dalbys taksering.⁴ Som *værnehelgen* nævnes 1589 Skt. Laurentius.⁵

Hovedgården Eskebjerg (fra 1680 Scheelenborg) har siden middelalderen været sognets dominerende godsbesidder.⁶ Den tilhørte måske den velkendte marsk Stig Andersen (†1293),⁷ hvis søn Anders Stigsen 1308 ejede 'Fynshoved'.⁸ Eskebjerg findes dog tidligst omtalt ved navn o. 1370, da Fikke Moltke til Kyse gav Eskild Falk til Vallø pant i godset.⁹ I begyndelsen af 1400-tallet var det krongods, hvis lenssæde med tiden forlagdes til Nyborg.¹⁰ Herfra blev det 1588 udskilt til Erik Hardenberg til Vedtofte, Mattrup og Skovsbo (1529-1604). Få måneder inden denne forlening havde biskop Jacob Madsen i sin visitatsbog noteret,

at lensmanden i Nyborg (Laurids Brockenhuus), der havde tienden, forsømte kirken, og at stifts- og rigsskriver Mads Nielsen Ryberg skulle gøres opmærksom herpå.¹¹ Eskebjerg afhændedes 1603 som ejendom til Axel Brahe til Elvedgård (1550-1616), førnævnte Erik Hardenbergs svigersøn. Om hans enke Kirsten Hardenberg (†1639) forlød det 1631, at hun havde 'vel opsyn og kristelig omsorg' for sine kirker Dalby og Stubberup.¹² Egentlig *patronatsret* knyttedes først til herregården 1678, da Frederik von Vittinghof (1624-91) erhvervede alle Hindsholms fire kirker fra Kronen og 1680 lagde dem til det nyoprettede baroni Scheelenborg (jf. s. 4521, 4577 og 4665).¹³ Kirken lå hertil, indtil den overgik til *selveje* 1. juli 1926.¹⁴

Sagn. Stubberup er en af flere kirker, som forskellige farverige, men tvivlsomme overleveringer har udlagt som begravelsessted for den domte kongemorder, marsk Stig Andersen (†1293).¹⁵ For Stubberups vedkommende kan traditionen føres tilbage til senmid-

Fig. 2. Luftfoto af kirken set fra sydvest. Foto Odense Luftfoto1955. I KglBibl. – Aerial photo of the church seen from the south west.

delalderen, idet en årbog fra første del af 1500-tallet hævder, at marsk Stig efter sin død på Hjelm 1293 i hemmelighed blev flyttet til 'kirken på Hindsholm'.¹⁶ Her har årbogsforfatteren dog uden tvivl suppleret ældre årbøgers fåmælte oplysninger om dødsåret med en variant af de tegn og viser, der opstod kort efter mordet på Erik Klipping og krigen mellem de fredløse og kongemagten.¹⁷ Den nævnte årbog ligger formentlig til grund for Arild Huitfeldts omtale

af marskens hemmelige begravelse 'på Hindsholm' i *Danmarks Riges Krønike* (1601).¹⁸ Ophøjelsen til rigshistorie har uden tvivl næret sagnet, som dog allerede stod stærkt lokalt, vel ikke mindst pga. Stig Andersens formodede tilknytning til Eskebjerg (jf. ovf.).¹⁹ Således fik biskop Jacob Madsen allerede ved sit første møde med præsterne i Bjerge og Hindsholm herreder i Kerteminde 1588 fortalt om Stubberup, at det »Sigis, at Marsti (dvs. marsk Stig) ligger der begraftuet«. Af dette tidligste vidnesbyrd om traditionen i Stubberup fremgår også, at man til bevis for dens rigtighed kunne fremvise »1 liden Kobber Taffle, slaget paa Træ, skulle findies hans (dvs. marsk Stigs) Naffin paa met Rone Bogstæue«. ¹¹ 'Tavlens' relation til marsk Stig blev tilbagedrevet i 1700-tallet, og den viste sig siden at være en romansk $\ddot{t}$ bogbindsplade (s. 4762). Før dette var den i kraft af sin uforståelige indskrift åben for en forudfattet fortolkning, som blev cementeret ved dens iscenesættelse som gravminde med en nyforfattet 'gravskrift'. Dette skete enten 1588 på foranledning af Anne Rønnow eller 1635 ved datteren Kirsten Hardenberg (jf. s. 4763).²⁰ På lignende vis blev en skriftløs sten i kirkens gulv (s. 4779) udlagt

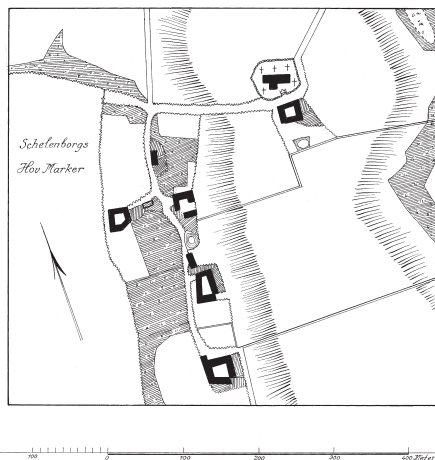

Fig. 3. Matrikelkort. 1:10.000. Målt af Heglund 1798. – Cadastral map. 1798.

som marskens gravsten, jf. præsteindberetningen til Ole Worm 1623-25: »Vdj Stubdrup kircke visis Marstigs begraiffuelse met en steen paa, dog vden bogstafue«. ²¹ Sagnets levedygtighed i nyere tid fremgår bl.a. af en dokumentnedlæggelse i anledning af 600-året for marsk Stigs død 1893. Dokumenter forfattet af kirkeværge Niels Danielsen og tømrer Hans Nielsen kom for dagen 1989 i en niche i koret (jf. s. 4737). De redegjorde for 'marsk Stigs tavle', mens en (fejlbehæftet) engelsk tekst (fig. 4) skulle overbevise en forestillet engelsktalende(?) eftertid om sagnets gyldighed: »In this Year 93 for 600 Years back took a nightly funeral place in this Church of Marsk Stig owner of Eskeberg. His ... will you find under the ... by the ...«. Papirerne blev kasseret efter grundig dokumentation i Nationalmuseet. ²²

Et andet sagn fortæller om opførelsen af kirken, at man havde påbegyndt byggeriet for foden af bakken, men at dagsværket blev nedbrudt om natten. Man stak derfor en spade i jorden og bad Gud om at vise, hvor kirken skulle stå, hvorefter man fandt spaden stående på toppen af bakken. ²³ Kirken anførtes endvidere at have to røde stude som dødsvarsel. ²⁴ Om kæmpestenen Rødjyde på Langø fortaltes, at en kæmpevinde eller trold på Sletten (Lunde Hrd.) havde kastet den efter Stubberup Kirke. Hun ramte dog ikke, fordi strømpebåndet, hun slyngede den med, brast. ²⁵

En stensætning på Martofte Mark omtaltes i præsteindberetningen til Ole Worm 1623-25 som »Cappellen«, hvor et kapel efter sigende skulle have stået. ²⁶

Et *vejkrucifiks* (fig. 5) ved Fynshovedvej, nord for krydset ved Kirkebakken, er skåret 1993 af Svend Enevig, Martofte. Det tilhører menighedsrådet og er opsat til erstatning for et ældre *†vejkrucifiks* fra 1941, der blev stjålet 1974. Det oprindelige *†krucifiks* var skåret af billedskærer Gustav Weinreich, København, efter model af billedhugger Henry Luckow-Nielsen og rejst på initiativ af læge Arthur Vaag, Mesinge. ²⁷

Kirken er opført på toppen af en bakke, højt og vidt synlig i landskabet. Dens tårn, færdiggjort 1600 (s. 4740), omtaltes i 1700-tallet som et sømærke med tilnavnet 'den hvide jomfru'. ²⁸ Kirken omgives af åbent land mod vest og nord, mens bygaden løber langs de andre sider og i øst naturligt begrænser kirkegårdens ellers rektangulære plan. Kirkegårdens areal andrager nu knap 0,65 ha efter udvidelse 1889 mod vest og 1944 mod nord og vest. ²⁹ Landskabsarkitekt Wad i Odense forestod antagelig den seneste udvidelse. ³⁰

Hegnet er et dobbeltsidet dige af kløvet kamp, vestsidens med vedbendbevoksning og suppleret af hæk, de andre sider med græs, urter og småbuske. *†Kirkegårdsmuren* blev 1589 fundet i god stand. ³¹ 1756 var 'ringmuren' flere steder så forfalden, at svin og andre kreaturer let kunne krydse den. ³²

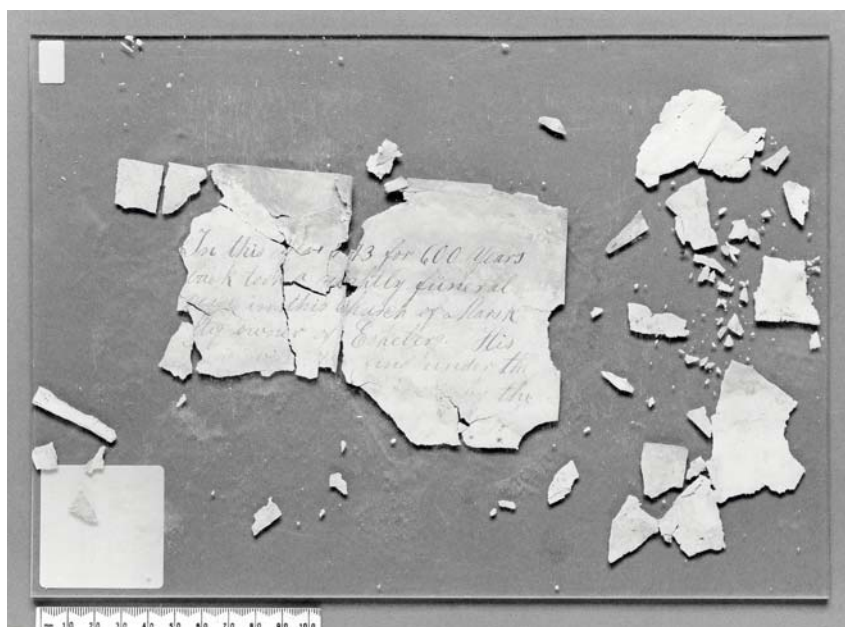

Fig. 4. Dokument fra 1893 vedrørende sagnet om marsk Stigs begravelse (s. 4731). Foto 1989 i NM. – Document from 1893 concerning the legend of Marsk Stig's burial.

Hovedindgangen i syd består af tre høje piller, muret af tegl (hvidtede over sort sokkel) og dækket med vingetegl over dobbelt falsgesims. Pillerne er formentlig de samme, som 1805 blev fundet forfaldne og derfor ommuret.³² De hvidmalede stakitlåger er fornyet 2017, samtidig med at trappen er nyanlagt med trin af granit.³³ En køreport i øst med solide piller af cementsat, tilhugget kamp, pyramidedækning af cement og hvidmalede stakitlåger er fra 1944.³⁰

Et nygotisk *kapel* nord for kirken er opført mellem 1916 og 1924,³² formentlig efter tegning af arkitekt Jens Ingwersen, ligesom det beslægtede, men ombyggede kapel i Dalby (s. 4667). Bygningen, i (hvidtede) teglsten af normalstørrelse på betonsokkel og med tag af maskinstrøgne vingetegl, har kamtakkede gavle, hvoraf den søndre fremviser cirkel-, rombe- og spidsbueblændinger foruden tandsnit og forlorne bomhuller. På sydsiden desuden en fladrundbuet, dobbeltfalset døråbning. Centralt på begge langsider sidder tre

små, rundbuede og koblede vinduer med fælles, muret sålbænk. Der er o. 1964 etableret toilet og graverkontor i bygningens nordende.²²

Tømret *redskabsskur*, sortmalet og med eternit-tag; i nordøsthjørnet.

En *†kirkelade* blev i 1570'erne nedbrudt på initiativ af Nyborgs lensmand Axel Viffert (†1580), og materialerne genanvendtes i tårnet (s. 4739).³¹ En *†annekspræstegård* syd for kirken omtales i ældre tid.³⁴ Et *†kulhus* nævnes 1901 og 1920,¹⁴ mens en *†toiletbygning* syd for kirkegården blev nedrevet o. 1964.²²

Der blev 1821 udtalt kritik af, at kirkegården hverken var 'planeret eller anlagt', hvad der fandtes udbedret 1827.³² 1838 fremgår brugen af stakitter omkring enkelte begravelser.³²

Beplantning. Et gammelt asketræ står øst for kirken. Et tilsvarende omtales 1589 af Jacob Madсен.³¹ Gamle *†elmetræer* stod indtil udvidelsen 1944 langs hele diget, hvor der nu står nye træer.³⁵

Fig. 5. Vejkrucifiks, 1993, skåret af Svend Enevig (s. 4731). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Wayside crucifix, 1993, carved by Svend Enevig.*

Fig. 6. Kirken set fra nord. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The church seen from the north.*

BYGNING

Kirkens ældste del er vel i 1200-årene opført af tegl og bestod af skib (med tårn?) og et smallere $\dagger$ kor. I senmiddelalderen gennemgik den store ændringer. Skibet forlængedes mod vest. Skibet blev efterfølgende overhvalvet. Koret blev erstattet af et langhuskor med samtidige hvælv, og på dets nordside opførtes eller i alt fald planlagdes et $\dagger$ sakristi. Et våbenhus opførtes i sidste fjerdedel af 1500-årene på vestforlængelsens sydside. I vest påbegyndtes i 1500-årene opførelse af et tårn med samtidigt trappehus; tårnet fuldførtes dog først i 1600-årene. Bygningen er orienteret med en let afvisning mod nord.

Den senromanske kirke bestod af skib, et, formentlig, smallere $\dagger$ kor samt et kort bygningsafsnit i vest, sandsynligvis et ($\dagger$)tårn.

Grundplan. Skib med tårn er relativt kort i forhold til bredden, godt 15 m $\times$ 7,7 m. Bygningen smalner til mod øst.

Materiale og teknik. Skibet er opført af munkesten i munkeskifte. En eventuel sokkel kan være forsvundet ved en ommuring af langmurenes nederste skifter. Murtykkelsen er ca. 90 cm. Lang-

murene har rundbuefriser, som i østhjørnerne løber af på relativt brede lisener (ca. 180 cm), mens der i vest er ca. 4,5 m fra rundbuefrisens afslutning til vesthjørnet. Den manglende buefrise på bygningens vestre del må betyde, at denne har været højere end skibet og formentlig har udgjort et kort tårn i skibets fulde bredde. Tilsvarende tårne kendes fra et par østfynske kirker, f.eks. Bellinge (s. 3048) og Hellerup (Svendborg Amt). Sydsidens buefrise (jf. fig. 7) er relativt velbevaret med noget affladede buestik, muret af sten på fladen og båret af et skifte høje, let tilspidsede konsoller. I nord er blot konsollerne og den nederste del af buestikkene bevaret (jf. fig. 9).

Døre og vinduer. Skibet har haft $\dagger$ døre i syd og nord, siddende i et ca. 2,5 m bredt portalfremspring (jf. fig. 7), nu begge tilmuret. Den søndre anes i det ydre, men er forstyrret ved indsættelse af et senere vindue (fig. 7, jf. s. 4744), mens den nordre ses i murværket både ude og inde (fig. 9 og jf. fig. 31). Døren er rundbuet udadtil og har halvstensstik, mens det indvendige bueslag fremtræder noget forvansket.

Fig. 7. Det romanske skibs sydside (s. 4733). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – South side of the Romanesque nave.

I nordmuren ses et højt, smalt rundbuet, dobbeltsmiget (†)vindue, der i det ydre er tilmuret i lysningen (fig. 9) og i det indre i murflugten. Et tilsvarende †vindue i sydsiden er tilmuret i såvel ydre som indre murflugt.

Skibets *indre* havde oprindeligt fladt loft. Korbuen i sin nuværende form er en senere udvidelse (jf. s. 4736).

Gavle. Triumfmurens gavltrekant er forsvundet ved langhuskorets opførelse, ligesom de øvre dele

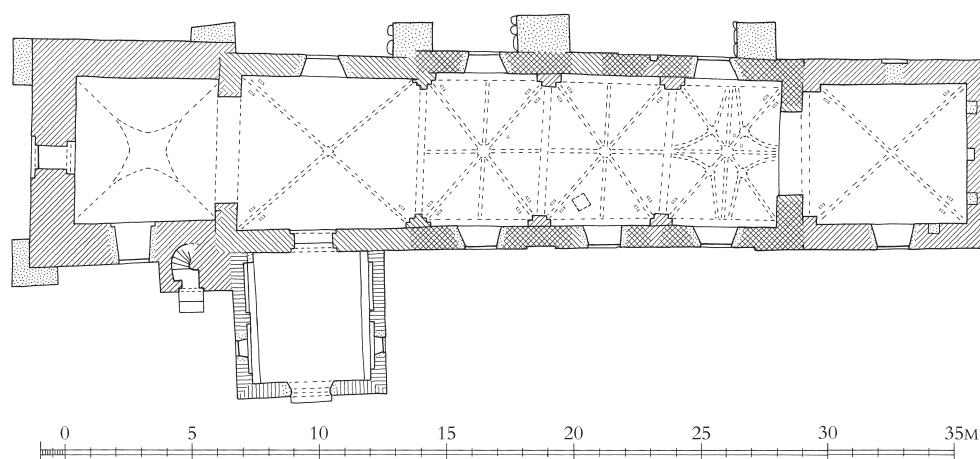

Fig. 8. Plan. 1:300. Målt af Lehn Petersens Tegnestue 1963, suppleret af Kirstin Eliassen og tegnet af Freerk Oldenburger 2018. Signaturforklaring s. 11. – Plan. Key on p. 11.

Fig. 9. Detalje af skibets romanske nordside (s. 4733). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Detail of Romanesque north side of the nave.*

af vestpartiet er fjernet i forbindelse med skibets vestforlængelse. Såvel triumfmuren som vestmuren (fig. 10) ses tydeligt i tagrummet.

Middelalderlige ændringer og tilføjelser. I senmiddelalderen gennemgik kirken en lang række ændringer, hvis rækkefølge kun delvist lader sig fastslå med sikkerhed. Det senromanske tårn blev formentlig fjernet i forbindelse med opførelsen af en vestforlængelse af skibet. Forlængelsen havde samtidigt hvælv. Skibet blev herefter overhvælvet; det oprindelige kor blev erstattet af et langhuskor med samtidigt hvælv, og på korets nordside opførtes et $\dagger$ sakristi. Et tårn blev påbegyndt i vest, og et våbenhus blev opført på vestforlængelsens sydside.

Skibets vestforlængelse. Senest i forbindelse med en senmiddelalderlig vestforlængelse af skibet må det senromanske tårn (jf. ovf.) være fjernet. Forlængelsen er opført af munkesten i munkeskifte.

I vestforlængelsens sydside er en dør (fig. 17-18) med halvtstensfals såvel ude som inde, mens buen

er fornyet i forbindelse med indsættelse af den nuværende dørfløj (jf. s. 4744 og 4773). Herover er et lavt, bredt, fladbuet ($\dagger$)vindue med fals til begge sider; nu tilmuret i lysningen. I nordsiden har været et tilsvarende udformet, men formentlig væsentligt højere $\dagger$ vindue. Heraf ses blot et fladbuet stik på ydersiden, mens den resterende del er ødelagt ved indsættelse af et senere vindue (jf. fig. 6 og s. 4744). I vest, over den senere gennembrudte tårnbue, anses rester af et spidsbuet stik med prydskifte. Stikket må være toppen af et spejl over et $\dagger$ vindue.

I vestgavlen, nu tårnrummets østmur, ses i syd spor af en fladbuet vægblænding, der er ca. 130 cm høj til vederlag. I nord ses et tilsvarende, knap så tydeligt, spor.

Den vestre gavltrekant er bevaret, men ydersiden skjules delvist af den aflastningsbue, der bærer tårnets østmur (jf. s. 4738). Gavlfoden markeres af en båndblænding, der endnu er synlig fra tårnrummet, og herover omtrent i gavlens halve

Fig. 10. Spor af det romanske vestpartis vestmur (s. 4735), set mod nord. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Traces of west wall of the western part of the Romanesque church, looking north.*

højde er en frise af aftrappede, rombeformede blændinger (fig. 11 og 68).

Vestforlængelsen har samtidigt indbyggede krydshvælv med halvtstensbrede, retkantede ribber og afsluttet med en kvadratisk slutsten. I flere af sviklerne ses rektangulære *spygater*. Hvælvene bæres af forlæg i væggene og mod øst af en helstens gjordbue på dobbeltfalsede hvælpiller. Disse må være opført i forbindelse med fjernelse af vestmuren i det romanske tårn.

Skibets hvælv. I forbindelse med overhvælvning af skibet blev dets langmure forhøjet og afsluttet med en dobbelt falsgesims. I skibets nuværende tagværk indgår spærfag, der er dendrokronologisk dateret til o. 1451 (s. 4749). Disse kan meget vel stamme fra denne ombygning (jf. ndf.).

Samtidig med overhvælvningen ændredes korbuen til en relativt, slank, spidsbuet form.

Skibets tre fag hvælv er ottedelte og bæres af helstens, spidsbuede skjold- og gjordbuer på enkeltfalsede piller; i østhjørnerne dog på skråtstille-

de konsoller. Østkappen bæres af et muret forlæg, samtidig med den ombyggede korbue. Ribberne er halvtens og afsluttes foroven med en stor slutskive. I alle hvælv markeres kappernes vederlag af et fremspringende led. Hvælvene har på den nederste halvdel svære, uregelmæssigt udformede overribber, der delvist er i forbandt med kapperne. I det østligste fag, der er noget kortere end de to øvrige, er ribbenettet suppleret med biriber, således at der dannes et stjernelignende mønster. Denne karakteristiske hvælvform genfindes i bl.a. Birkende Kirke (s. 4379) samt Bovense og Ryslinge Kirker (Svendborg Amt). I den søndre kappe i midterste hvælvfags sydvestre hjørne er en kvadratisk, nu tilmuret *loftsluge* med trækarm (fig. 24–26). Lemmen var stadig i brug 1825, da der da klagedes over, at den skabte træk ved prædikestolen, som da var placeret vestligst i skibets andet fag (jf. s. 4770).³² I hvælvsviklerne er adskillige *spygatter*, og nær toppen i det østligste og det vestligste fag er et *klokkerebshul* (jf. fig. 12–13).

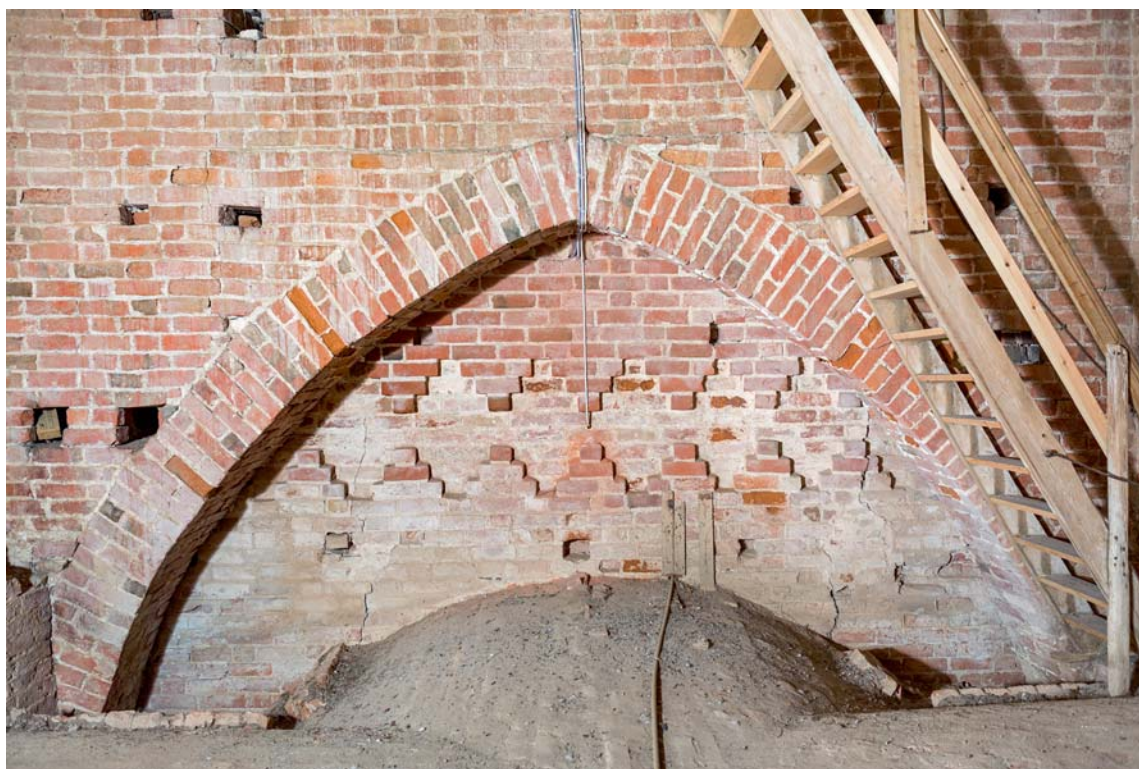

Fig. 11. Vestforlængelsens vestgavl (s. 4735) set fra tårnets mellemstokværk. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *West gable of western extension seen from middle storey of tower.*

Langhuskor. I middelalderens seneste del erstattedes kirkens oprindelige kor af et langhuskor. Koret er opført af munkesten i munkeskifte over et kampestensfundament. Murene afsluttes foroven af en dobbelt falsgesims. Korets murtykkelse er ca. 1 m. I korets sydside anes et fladbuet $\dagger$ vindue, der senere er ombygget (s. 4744). På korets nordside er en fladbuet $\dagger$ dør til et planlagt og eventuelt tillige opført $\dagger$ sakristi.³⁶ Dørens ydre har halvstensstik og har en halvstensfals i såvel vanger som stik (fig. 14), mens den indad er en slank, fladbuet åbning.³⁷

Korets indre har et samtidigt krydshvælv, der har rektantede halvstensribber og bæres af murede forlæg i væggene. Mod vest op ad triumfmuren er en helstens, spidsbuet skjoldbue på rektantede piller (fig. 71). To fladbuede $\dagger$ nicher i korets østvæg, hvoraf den nordligste var højest, og en østligst i sydvæggen var oprindelige. De var endnu åbne i 1884 (jf. fig. 29), men blev formentlig tilmuret og delvis dækket af vægpanel 1915/16 (jf. s. 4772). En niche midt i østgavlen er sandsynligvis nyere.³⁸

Den kamtakkede østgavl (fig. 15) har i gavlfodshøjde en frise af kvadratiske blændinger adskilt af lodretstillede løbere, hvorover der rejser sig fem spidsbuede, stigende højblændinger. Den midterste af disse flankeres foroven af et savskifte, og der er yderligere et savskifte på den midterste kamtak. På alle kamtakker, på nær den næstnederste, er mindre cirkelblændinger. Over den midterste højblænding er en lille, rektangulær glug.

Et *tårn*, der er lidt bredere end skibet, blev i slutningen af middelalderen påbegyndt vest for skibets vestforlængelse, men det blev først færdigbygget senere (jf. ndf.). Bygningdelen, der er opført af munkesten i munkeskifte, har i nederste stokværk usædvanligt tykke mure, når henses til byggematerialet. I denne første fase synes tårnet opført op til overkanten af mellemstokværket. En oprindelig $\dagger$ dør førte i vest ind til tårnrummet. Den er senere erstattet af et vindue (jf. s. 4744). Døren har siddet i et relativt højt spejl med tvil-

Fig. 12. Hvælv i skibets østligste fag. (s. 4736), set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Vault in the easternmost bay of the nave, looking west.*

lingdelt stik af to kvartcirkelbuer på en aftrappet, muret konsol (fig. 19). Den til begge sider dobbeltfalsede døråbning er fladbuet, dog er yderste buestik fladt spidsbuet.

Adgangen fra skibet til tårnrummet er ad en bred, rundbuet tårnbue med helstensstik af skiftevis en løber og to bindere. Tårnrummet, der i dag overdækkes af et senere hvælv (jf. s. 4740), har mod nord, syd og vest et halvtens tilbagespring i murflugten (jf. fig. 20).

Mellemstokværket har ingen åbninger, på nær døren fra trappehuset (jf. ndf.). Tårnets østmur bæres af en to sten dyb og halvanden sten høj spidsbuet aflastningsbue (jf. fig. 11 og 68). I mellemstokværket ses huller til øst-vestgående dragere og herover bjælkehuller til nord-sydgående bjælker til

bæring af en etageadskillelse. Den østligste bjælke har skåret østvungen i trappehusets overdør. I dette niveau er tillige et en halv stens tilbagespring i murflugten. Det middelalderlige murværk afsluttes ca. en halv meter under det nuværende klokkestokværk og har her haft en etageadskillelse af helt samme konstruktion som den foran omtalte.

Et samtidigt *trappehus* (fig. 69) er opført ved tårnets sydøsthjørne og delvist inkorporeret i dette. Bygningen er opført af munkesten i munkeskifte og afsluttes foroven med en dobbelt falsgesims og er afdækket med et pulntag. Adgangen er ad en fladbuet, falset dør på sydsiden. Herover er en lille, rektangulær glug. Trappen, der har halvtens afrundet spindel, er overdækket med aftrappede, fladbuede halvtensstik. En fladbuet overdør med

Fig. 13. Hvælv i skibets vestligste fag. (s. 4736), set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2017. — *Vålt in the westernmost bay of the nave, looking west.*

lige gennemløbende vanger og trinvis stigende stik udmunder i mellemstokværket.

Eftermiddelalderlige ændringer og tilføjelser. Til disse må regnes våbenhuset og den omtrent samtidige fuldførelse tårnet, der da også fik hvælv.

Et våbenhus (jf. fig. 16) ud for vestforlængelsens syddør er sandsynligvis tilføjet i 1500-årenes seneste årtier, om end det ikke kan udelukkes, at det kan hidrøre fra senmiddelalderen. Bygningen er opført af munkesten og afsluttes foroven af en dobbelt falsgesims.³⁹ Adgangen er ad senere ombygget dør i syd (jf. s. 4743), ligesom et vindue i hver flankemur er senere indsat (jf. s. 4744).

Våbenhusets indre, der har fladt, gråmalet bræddeloft med synlige bjælker, har i begge sider murede bænke, hvorover store, rundbuede

en halv sten dybe nicher (jf. fig. 18 og 73). Den 'vælske' gavltrekan (jf. fig. 16) etagedeles af profilerede kordongesimser med en retkantet pinakel ved hver ende. Gavlkonturerne er svungne og afsluttes foroven af en rundbuet fronton. Gavltypen kendes fra flere fynske kirker, herunder Nørre Lyndelse (s. 3937 ff.), Refsvindinge og Ringe Kirker (Svendborg Amt), samt ikke mindst samtidens østfynske herregårde.

Tårnets fuldførelse (jf. s. 4737). Ifølge biskop Jacob Madsen 1589 byggede lensmand Axel Wifert videre på tårnet, mens han var lensmand på Nyborg Slot (1571–80). Han anvendte hertil bl.a. materialer fra den samtidig nedbrudte kirkelade (jf. s. 4732). Han »lod bygge 9 Alne Mur paa Tårnet;⁴⁰ staar end nu vtilluct oc obet, Muren til stor

Skade. [Tale] med Erik Hardenberg« og lidt senere i beskrivelsen »Ingen Lofft eller Huelling vnder Tornet« og »Ladtræerne sider endnu i Stanggabe (stilladsbommene sidder endnu i bomhullerne) paa Tornet«. Da biskoppen 1595 igen visiterede kirken, noterede han »Tornet staar end nu i onde Maade«, og 1598 »Tornet inthet røris ved«. ³¹ Det, lensmand Axel Wiffert byggede, må være klokkestokværket, mens færdiggørelsen med de kamtakke gavle må skyldes den senere lensmand på Eskebjerg (jf. s. 4729), Erik Hardenberg til Vedtofte, Matstrup og Skovsbo og hustruen Anne Rønnow, hvis initialer og årstallet 1600 er angivet med bogstaver og cifre af jern på tårnets sydgavl (jf. fig. 16). ⁴¹

Klokkestokværket er opført af munkesten i krydskifte og har til hver side to kurvehanksbuede glamhuller, der er dobbeltfalsede såvel indad som udad. Under glamhullerne i syd er en lille,

kvadratisk blænding, hvori kan have siddet et $\dagger$ solur.

Tårnets kamtakke gavle (jf. fig. 6 og 16) er hver prydet med tre højblændinger, hvoraf den midterste er højest, og de er alle foroven rundbuede, tvillingdelte på en muret konsol. Den midterste blænding har såvel i nord som i syd en lille, kurvehanksbuet glug i bunden. Gavlene er kun en sten tykke; i blændingerne kun en halv sten.

Tårnets *hvælv* (fig. 20), der må være indsat samtidig med tårnets fuldførelse (jf. ovf.), er et grat-hvælv med markerede grater, trukket i pudslaget. Gratmarkeringens øvre del er tvedelt og samler sig omkring en stjerneformet hvælvtop. Hvælvet bæres tilsyneladende udelukkende af tårnrummets halvstensmurfremspring (jf. s. 4738). På oversiden ses, at hvælvet er udført som hinanden skærende tøndehvælv med forstærkninger i sviklerne (jf. fig. 68).

Fig. 14. Korets nordside med $\dagger$ dør til $\dagger$ sakristi (s. 4737). Foto Arnold Mikkelsen 2017. — North side of the chancel with $\dagger$ door to $\dagger$ sacristy.

Fig. 15. Koret set fra nordøst (s. 4737). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The chancel, seen from the north east.*

Fig. 16. Kirken set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The church seen from the south.*

En udhugning i korbuen (fig. 72) hidrører sandsynligvis fra en i øvrigt ukendt $\dagger$ lektorieprædikestol.

På triumfmurens vestside er i nord spor i murværket, der må stamme fra opsætning af en $\dagger$ sidealtertavle (jf. s. 4757 og 4760).

Kirken omtales 1702 som værende i god stand, idet den tre år tidligere var blevet istandsat såvel udvendig som indvendig.¹² 1756 omtaltes stabilitetsproblemer såvel i koret som ved tårnet.³² Ifølge bispeembedets protokol 1790 havde kirkeejeren, ejeren af Scheelenborg, lovet at reparere kirken i løbet af sommeren.⁴² En reparation af kirken omtales gennemført 1804, men på trods heraf påtales mange mangler året efter, idet pillerne skulle være forfaldne, i våbenhuset manglede loft og en bjælke, og i tårnet var en bjælke bortrånnet.³² Ved kirkesynene 1811 og 1812 fandtes kirken yderst forfalden; der manglede bl.a.

Fig. 17. Dør i vestforlængelsens indre med $\dagger$ vindue (s. 4735). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Door in the interior of the western extension with $\dagger$ window.*

mange tagsten, gulvet i koret og skibet var i dårlig stand (jf. s. 4745).³² Sidstnævnte år blev mange reparationsarbejder gennemført, således at den året efter kunne erklæres at være i god stand såvel ud- som indvendig.⁴³ 1829 fandtes kirken stadig generelt i god stand, og 1840 omtales, at den var under hovedreparation, som dog primært gjaldt interiøret, men samme år truede Danske Kancelli kirkeejeren med retssag, hvis ikke de synsudsatte mangler var forbedret inden det følgende år.³² Kirkeejeren bad samme år om udsættelse for de mangler, der var forefundet i hans kirker, og som der var lagt sag an mod ham for at få afhjulpet (jf. Mesinge Kirke s. 4602 og Dalby Kirke s. 4676). Han fik udsættelse til januar 1842.⁴⁴ Der må være foretaget nogle reparationer, idet provsten i april

dette år blev bedt om at attestere dette, men året efter faldt der dom i sagen mod ejeren af Scheelenborg for mangler ved Dalby, Stubberup og Mesinge Kirker, der stadig ikke var udbedret.⁴⁴ De følgende år påtaltes igen adskillige mangler, og 1845 truede Danske Kancelli igen med søgsmål.³² Kirken må da være blevet istandsat, idet den de følgende år generelt omtales som værende i god stand.³² En hovedreparation nævnes 1853, men denne er ikke nærmere specificeret,⁴⁵ men 1858 nævnes, at en hovedreparation på murværket næsten er fuldført.³²

Døre. Våbenhusets nuværende dør, der er dobbeltsmiget og fladbuget, er formentlig indsat i anden halvdel af 1800-årene. Allerede 1821 var der planer om at 'vende' døren til at slå op udad;

Fig. 18. Våbenhuset indre set mod nordøst med dør (s. 4735), †vindue (s. 4735), muret bæk (s. 4739) og nicher (s. 4739). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Interior of porch looking north west with door, †window, masonry bench and niches.

dette var endnu ikke udført 1832.³² Døren i vestforlængelsen (jf. s. 4735) ændredes i forbindelse med ophængningen af de nuværende dørfløje 1655 (jf. s. 4773), hvor bueslaget ændredes til en rundbue.

Vinduer. Kirkens nuværende vinduer, der er fladbuede og indadsmigede, er sandsynligvis indsat i sidste halvdel af 1800-årene og har støbejernsrammer umiddelbart inden for ydre murflugt.⁴⁶ Våbenhusets små, rundbuede vinduer, et i hver flankemur, er af tilsvarende udformning og alder, hvilket også gælder vinduet i tårnets tilmu-rede vestdør.

†*Vinduer.* I 1800-årenes første halvdel havde kirkens vinduer blysprosser omkring små ruder; det nævnes bl.a. 1822, at 'det nederste vindue har 10 hele ruder og mangler 72'.³²

Gulve. Skibets gulv er siden 1888 af kvadratiske, gule og grå fliser, lagt diagonalt (jf. fig. 33),⁴⁷ og 1895 blev der også lagt tilsvarende fliser i det to trin højere liggende kor.⁴⁷ Fliserne er stemplet »Rennberg«, et af de mange teglværker omkring Flensborg Fjord. I stolestaderne er siden 1880'erne bræddegulv,⁴⁷ og på orgelpodiet i vest er ligeledes bræddegulv. Våbenhusets gulv er under fornyelse 2018.

Fig. 19. Tårnet (s. 4737) set fra vest. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The tower, seen from the west.*

Fig. 20. Tårnrummet (s. 4738 og 4740), set mod vest, og orgel, 1975, med facade fra 1916 (s. 4774 og 4776). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Tower interior looking west and organ, 1975, with casing from 1916.*

†*Gulve.* Såvel korets som skibets gulv var i begyndelsen af 1800-årene af teglsten. Det fremgår af et syn og efterfølgende overslag over murarbejde 1812, at gulvet da var i meget dårlig forfatning, idet 'stenene i korets gulv er optrådte og ligger i hobe, i skibets gulv er mange farlige huller', og at det skulle omlægges.³² Allerede 1822 gentoges oplysningen om gulvets dårlige tilstand.³² 1835 var der stengulv i stolestaderne, og dette trængte til reparation.³² Af synene de følgende år gentoges de fleste nævnte mangler, som først synes udbedret 1839.³² Af et syn 1880 anbefalede at

lægge bræddegulv 'i koret indenfor knæfaldet og foran præstens og kirkesangerens stol'.⁴⁷ Dette er næppe sket, da man 1895 planlagde at lægge fliser inden for knæfaldet svarende til dem, man da lagde i koret til afløsning af et bræddegulv, der var i meget dårlig stand, idet det var 'omtrent helt fortæret af svamp'.⁴⁸ I forbindelse med kirkens overgang til selveje påpegedes, at våbenhusgulvet skulle fornyes.³⁰

†*Lofter.* Ved kirkesynet 1805 manglede loftet og en bjælke i våbenhuset,³² og 1851 var der her lagt to fag nyt loft.⁴⁴

Fig. 21. Spærfag 6, 7 og 8 (s. 4746), set fra vest. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Truss bays 6, 7 and 8, seen from the west.*

Tagværker. Der er bevaret middelalderligt tagværk over det romanske skibs tre fag; alt med to hanebånd og krydsbånd. Sidstnævnte er dog fjernet i de tre østligste fag i forbindelse med en ombygning, der præger de fire østligste fag.

Ved denne er de nævnte spærfag omdannede i forbindelse med indføjelse af hvælv i skibet (jf. s. 4736). Hanebåndene er bladede på spærenes østside og har hageblade (jf. fig. 22–23). Spærfagene er nummereret på østsiden med stegnumre

Fig. 22–23. 22. Nummerering på spær og øvre hanebånd, spærfag 6, syd (s. 4747). 23. Nummerering på spær og øvre hanebånd, spærfag 7, nord (s. 4746). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – 22. *Numbering on truss and upper collar beam, truss 6, south.* 23. *Numbering on truss and upper collar beam, truss 7, north.*

Fig. 24. Lem i skibets tredje spærfags hvælv (jf. fig. 25-26, s. 4736). Foto Arnold Mikkelsen 2017. –
Hatch in the vault of the third truss bay of the nave.

Fig. 25. †Lem i skibets 2. hvælvfag (s. 4736, jf. fig. 24 og 26). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – †Hatch in the second vault bay of the nave.

Fig. 26. Lem i skibets tredje spærfags hvælv (s. 4736, jf. fig. 24-25), detalje. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Hatch in the vault of the third truss bay of the nave, detail.

i nordsiden og med små trekantstik på en gennemgående streg i syd. Ved den dendrokronologiske undersøgelse (s.d.) dateredes fire tømmerstykker til o. 1451. Disse relaterer alle til de vestre spærfag med undtagelse af et flyttet eller fornyet skråbånd i fjerde fag fra øst. Dateringen må derfor sandsynligvis gælde det nuværende tagværk, der altså består af både nye og genanvendte dele.

Tårnets tagværk består af seks spærfag af eg med to hanebånd og højtsiddende krydsbånd og skrå spærstivere i bindbjælker.

Tagværkerne over langhuskoret, skibets vestforlængelse og våbenhuset er nyere, af fyr.

Klokketolen er nyere, af eg.

Dendrokronologisk undersøgelse. Der er i 2017 udtaget boreprøver af egetømmer i skibets tagværk.⁴⁹ Af de ni udtagne prøver blev syv målt, men kun fire kunne dateres til o. 1451, som må markere en udskiftning af tagværket (jf. ovf.).

Tagbeklædningen er overalt røde vingetagsten, senest fornyet 2000 efter alvorlige beskadigelser ved orkanen i december 1999.⁵⁰

†*Tagbeklædning.* Ved biskop Jacob Madsens besøg 1589 var kirken tækket med munke og nonner »Tag met Holestien, feiler nogre«.³¹

Opvarmning. Kirkens opvarmning er siden 1996 fjernvarme, der tilsluttedes kirkens vandbaserede centralvarmeanlæg. Den oliefyrede kedel erstattedes af en varmeveksler for indirekte tilslutning.²²

†*Opvarmning.* Ved kirkesynet 1876 besluttedes at anbringe to kakkellovne vest for hhv. første og tredje hvælpille i nordsiden.⁴⁷

I forbindelse med kirkens planlagte overgang til selveje 1926 omtaltes, at de to kakkellovne nogle år forinden var udskiftet med et nyt varmeapparat, som ikke kunne varme kirken tilstrækkeligt op. Man ville ikke overtage kirken, før et nyt og tilstrækkeligt var opsat.³⁰ Varmeapparatet blev dog formentlig først udskiftet 1930, da der anskaffedes en varmluftskalorifer af støbejern. Den placeredes i en grav i skibets nordside (jf. fig. 78), og man anvendte den vestre af de gamle skorstenene.⁵¹ Kaloriferen var udtjent 1964, da der placeredes et varmluftsanlæg i et fyrrum i ligkapel-

bygningen (s. 4732) og varmeblæde og ventilator i kalorifergraven. Skorstenen i sin fulde højde og skorstenspipen blev samtidig nedbrudt.²²

Belysning. Baroniet Schelenborg erklærede 1921 i forbindelse med kirkens overgang til selveje, at man ville tage under overvejelse at indlægge elektrisk lys i kirken, såfremt man til budgettet for det kommende år modtog et overslag over udgifterne ved det.³⁰

†*Murbehandling.* Af et overslag i forbindelse med murarbejde 1812 fremgik det, at bygningen skulle være hvidkalket 'undtagen grunden indtil 2 alen fra jorden samt karnisserne eller gesimserne om vinduerne i kirken og lugerne i tårnet, hvilke skulle have en perleblå farve'.³²

Ved et syn 1822 noteredes, at korets indvendige vægge var malet med kønrøg indtil '7 kvarterers (1¼ alens)' højde.³²

To *støttestøtter*, de to østligste, på skibets nordside synes at være middelalderlige. Den vestligste af disse prydes på nordsiden af en cirkelblænding (jf. fig. 27).⁵² Yderligere to på nordsiden hhv. ud for sammenstødet mellem skib og vestforlængelse og på tårnets nordøsthjørne er nyere og af sten af normalformat ligesom begge piller på tårnets vesthjørner.³²

Et lille *†skur* med halvtag på tårnets sydside vest for trappehuset var ældre end 1884 (jf. fig. 28-29) og er fjernet efter 1963.⁵³ Det kan have tjent til opbevaring af brændsel.

Fortov. Ved synsforretningen 1890 blev det besluttet at lægge fortov ved kirkens nord- og østside og året efter ved sydsiden.⁴⁷ Disse, som var af cement, blev fjernet og erstattet af pikstensbrolægning 1986 i forbindelse med nedlægning af dræn omkring kirken.²²

Fig. 27. Det romanske skibs nordside med senere tilføjede støttestøtter (s. 4750), set fra nordøst. Foto Arnold Mikelsen 2017. – North side of the Romanesque nave with later added buttresses, seen from the north east.

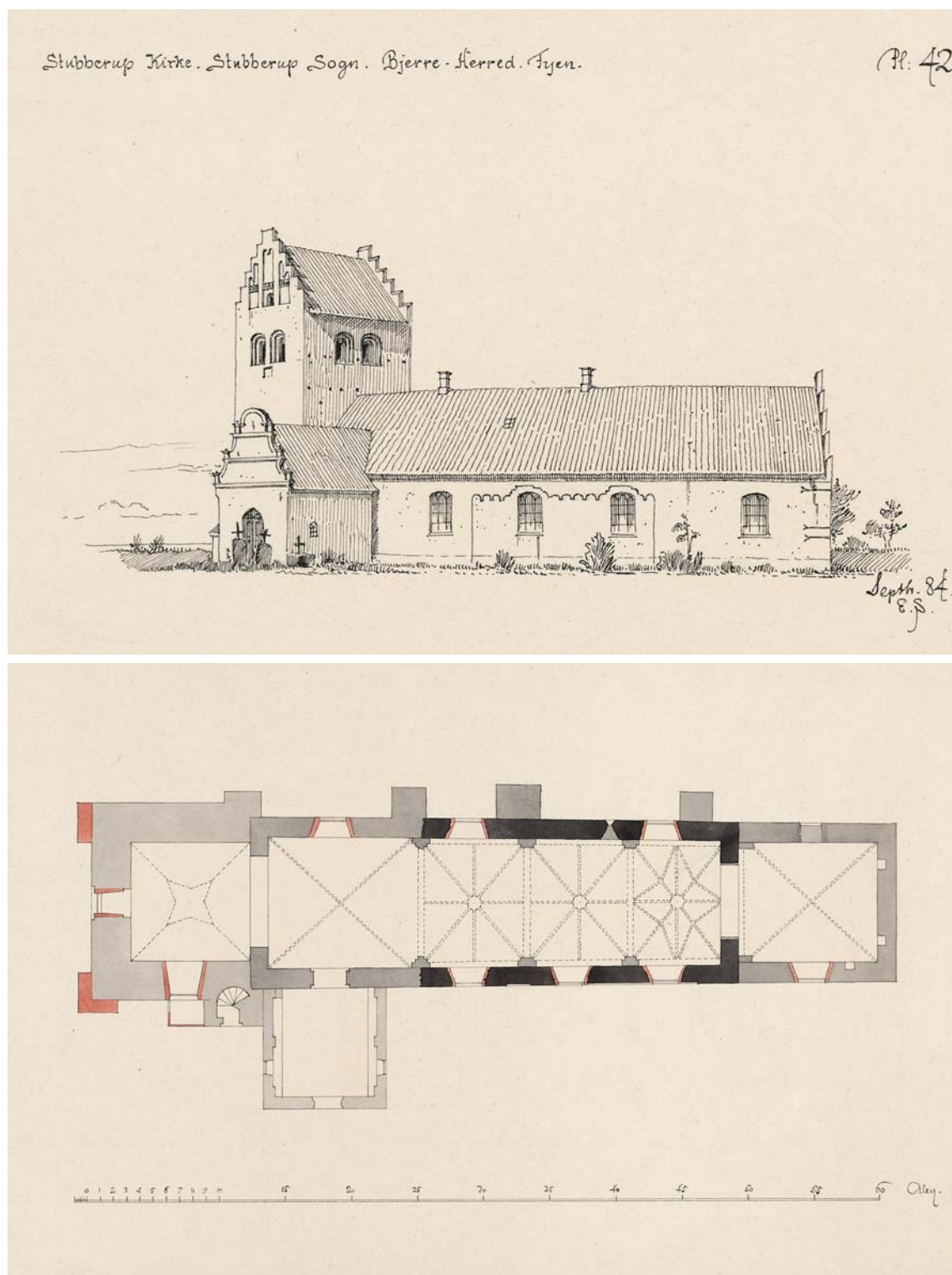

Fig. 28-29. 28. Prospekt af kirken set fra syd ved Erik Schiødte 1884. 29. Plan. 1:300. Målt og tegnet af Erik Schiødte 1884. — 28. View of the church from the south. 29. Plan.

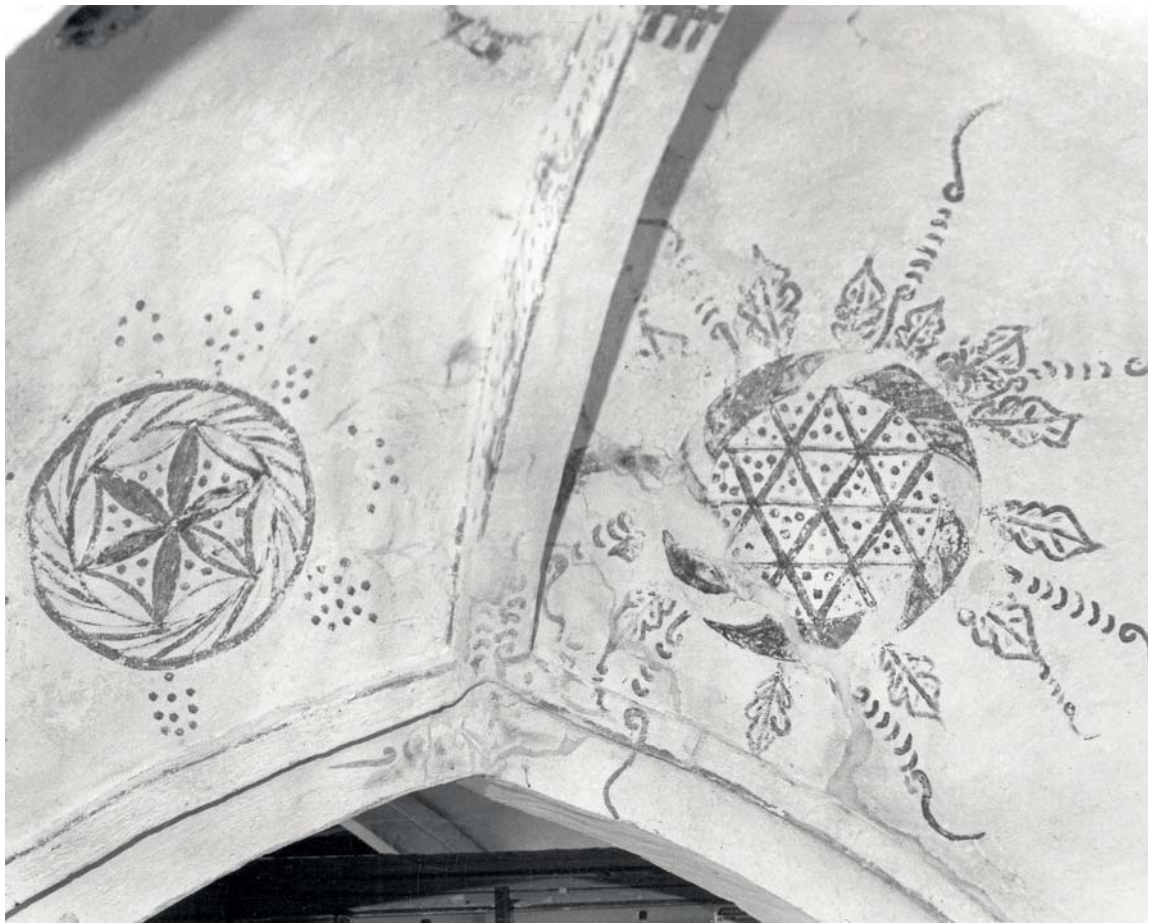

Fig. 30. Rosetter i østkappen af skibets 3. fag (s. 4753), før istandsættelsen 1986. Foto Mogens Larsen 1986. – Rosettes in the east severy of the third bay of the nave before refurbishing of 1986.

GLAS- OG KALKMALERIER

Et *†glasmaleri* bar årstallet »1635« samt våbener for Axel Brahe (1550-1616) og hustruen Kirsten Hardenberg (†1639) og må være indsat af sidstnævnte; omtalt 1762.⁵⁴

Der blev 1985 fundet *kalkmalerier*, hvoraf de ældste fra sengotikken blev restaureret året efter, mens de yngre fra 1700-tallet atter blev overkalket.²²

De *sengotiske kalkmalerier* er af ornamentale karakter og udført samtidig o. 1500. Malerierne, der er udført i rødt, gråt og en smule grønt, er kun konstateret i skibets tre østligste fag og beskrives her fra øst mod vest. På triumfvæggen er røde minuskelindskrifter, i nord et Jesusmo-

nogram (jf. fig. 33) og i syd det mere fragmentariske »maria« (jf. fig. 49), foran hvilket konservator Mogens Larsen 1986 læste den ikke senere istandsatte påkaldelse »hielp«. ⁵⁵ I skibets østligste hvælv prydes toppunktet af en passer-tegnet, seksbladet roset. Den udfyldes af prikker og kantes af spidse og hjerteformede blade, ved ribbernes tilslutning tillige egeløv. Mindre rosetter ses på skæringerne mellem ribber og biribber (jf. fig. 12). På det nordøstlige afsæt til hvælvet er malet kvaderstensmønster udfyldt af prikker og streger; herover liljeornament og et minuskel-*'i'*, rimeligvis for Jesus. Den søndre pille mellem 1. og 2. fag har ligeledes kvaderbemaling med prikker. Et indvielseskors på nordvæggen i 2. fag (jf. fig. 31-32), 38 cm i tværmål og med cen-

trum 177 cm over nuværende gulvhøjde, er rekonstrueret ud fra sparsomme rester.⁵⁶ I samme fags toppunkt er en sammensat passerroset (jf. fig. 25), mens 3. fag har en mere enkel spiralroset (jf. fig. 13). Her prydes østkappen af to rosetter i tovsnoet cirkelslag (jf. fig. 30), hvoraf den nordre er seksbladet og omgives af plantestængler samt stiliserede blade dannet af prikker, mens den søndre udfyldes af trekanter og kantes af ege-løv mellem stiliseret proptrækkerlignende ornament. Af bue- og ribbeudsmykningen er mest levnet i skibets 3. fag, hvor alle kanter er trukket op med gråt og rødt, mens ribbesiderne har akantusblade og det førømtalte proptrækkerlignende ornament. På samme fags ribber desuden to bomærker (jf. fig. 13).

Fig. 31. †Romansk dør i skibets nordside (s. 4733), med kalkmalet indvielseskors (s. 4752). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – †Romanesque door in north side of nave with wall-painted consecration cross.

Fig. 32. Indvielseskors på nordvæggen, før istandsættelsen 1986 (s. 4753, jf. fig. 31). Foto Mogens Larsen 1986. – Consecration cross on the north wall, before refurbishing of 1986 (cf. fig. 31).

†Eftermiddelalderligt kalkmaleri. Gråtonede draperier fra 1700-tallet er fundet på korets østmur og -kappe samt i skibet. I koret har det tjent som baggrund for altertavlen, mens det på sydmuren og den sydvestre del af hvælvet i skibets 2. fag tilsvarende har indrammet prædikestolen, som tidligere var opstillet vest for dette fags vindue. Her blev den draperede baldakin holdt af fugle, mens yderligere maleri illuderede et panelstykke, der må have været baggrund for prædikestolens opgang. Yderligere draperier blev konstateret på østkappen i skibets 2. fag og på vestkapperne i 3. og 4. fag. Det sidstnævnte var ledsaget af putti og rester af indskrift, angiveligt »...nert Schac.../ Es...«, der må antages at vedrøre kirkeejeren Schack von Brockdorff (1652-1730).⁵⁵ I det mindste draperiet bag altertavlen kan have stået fremme indtil slutningen af 1800-tallet, idet det af synet 1889 fremgik, at 'bagvæggen ved alteret' skulle males lidt lysere.⁵⁷ En helt hvid overkalkning er dog først udført 1913 eller kort derefter.⁵⁷ 1920 blev den nedre del af skibets langmure og triumfvæg bemalet med limfarve i form af en bølgebort over en ensartet farve (jf. fig. 34).⁵⁷

Fig. 33. Indre set mod øst. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Interior looking east.*

Fig. 34. Indre set mod øst o. 1920. Foto i NM. – Interior looking east c. 1920.

INVENTAR

Oversigt. Kirkens ældste genstand er den romanske døbefont af Højbytypen. Dåbsfadet, et Nürnbergerarbejde fra 1500-tallet med Bebudelsen, er senest kommet til kirken i 1700-tallets midte. Præste- og degnestolene fra 1587, med arkadeudsmykning, har sidestykker i Mesinge og Dalby. Alterstagerne anskaffedes 1594 af Erik Hardenberg og Anne Rønnow, antagelig til privat brug, og er først skænket til kirken 1624 af parrets datter Kirsten Hardenberg. Klokken er støbt 1601 af Borchart Gelgeter, København. Altertavlen fra 1632, et arbejde i senrenæssancestil, skyldes samme billedskærer som den et år yngre altertavle i Dalby, men har andet billedindhold. Prædikestolen, der er udført af samme værksted, må være nogle få år yngre. En dørføj dateres 1655 ved indskrift. En pengeblok fra 1841/42 svarer til blokke i Dalby og Mesinge. Altersølvet omfatter en kalk udført af Laurids Grønlund, Odense (1820-96), og en disk fra dennes værkstedsforgænger Jens Høyer Harsken (o. 1798-1865). De enkle stolestader er opsat etapevis 1884-87. Fra 1900-tallets første fjerdedel hidrører en syvstage, alterskranken, et kirkeskib og en dåbskande. Orglet med otte stemmer er bygget 1975 af Henning Jensen.

Farvesætning. Inventarets nuværende farver, en broget staffering med blå som hovedfarve, er sat 1916 ved en hovedistandsættelse og nymalet 1991-92. Stolestaderne står dog i rødt.

Istandsættelser. Biskop Jacob Madsen noterede under et besøg i Kerteminde 1588, at Stubberup Kirke var 'bygfældig'.¹¹ Eskebjergs nye lensmand Erik Hardenberg lod 1600 tårnet færdiggøre (jf. s. 4740) og anskaffede året efter en ny klokke (s. 4777). Som et kuriøst udtryk for renæssancetidens antikvariske interesse lod Hardenbergs hustru Anne Rønnow 1588 et romansk $\uparrow$ bogbind restaurere og genopsætte i kirken i den tro, at det var et gravminde over marsk Stig Andersen ($\dagger$ 1293) (s. 4762).³¹ Det samme gjorde fornævntes datter Kirsten Hardenberg ($\dagger$ 1639), der desuden forestod væsentlige inventarfornyelser (prædikestol o. 1625, $\uparrow$ orgel 1626, $\uparrow$ stolestader 1627, altertavle 1632). Det forlød 1702, at kirken var renoveret ind- og udvendig tre år tidligere.¹² Ved et syn 1812 blev kirken beskrevet som 'yderst forfalden, både ind- og udvendig', hvad der udbedredes ved en istandsættelse samme år.⁴³ 1822-28 forlød det gentagne gange, at 'træværket' trængte til at blive malet, da det var sammensat af gammelt og nyt, hvad der formentlig blev udbedret 1828.³² Kirken blev 1849 'malet og forskønnet'.³² Stoleværket og alterskranken blev

Fig. 35. Altartavle, 1633 (s. 4757). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Altarpiece, 1633.

1868 malet med egetræsmaling, og efter anskaffelsen af nye stolestader i midten af 1880'erne udførtes på ny egetræsådring.⁵⁷ Kirken blev 1916 istandsat under tilsyn af arkitekt Jens Ingwersen, København.⁵⁷ I den

forbindelse blev inventaret stafferet i de nuværende farver af svende fra malerfirmaet C. C. Møllmann & Co., København (jf. prædikestol). Det historiske inventar er istandsat 1991-92 ved Jens Johansen.

Et muret⁵⁸ alterbord, angiveligt 196×65 cm,⁵⁹ står ca. 70 cm fra østvæggen. Det kan ikke erkendes nærmere, da det er skjult af et nyere, enkelt alterbordspanel af lodretstillede brædder, 211×88 cm, 87 cm højt, med bordplade af eg. Panelet, der er overstrøget med brunt, har næppe nogensinde stået fremme.

Nedrivningen af et ældre, muret †alterbord i forbindelse med opførelsen af langhuskoret (s. 4737) omtales i en præsteindberetning 1706 (jf. †bogbindsplade s. 4762).²³

Alterklæde (jf. fig. 33), nyt, af rødt fløjls med guldkors og -bort, helt svarende til Dalbys (s. 4683). Nyere kniplot alterdug med tunget kant og korsmotiv.

Ældre †alterklæder findes tidligst omtalt 1835.³² 1843 blev et klæde af 'siserling' udskiftet med et nyt af rødt fløjls.³² 1858 anskaffedes igen et nyt af rødt bomuldsfløjls og 1872 et nyt af rødt silkefløjls.¹⁴ Nye †klæder anskaffedes atter 1881, 1892 og 1916.⁵⁷

Et †sidealter 'neden for koret' var formentlig indviet til Skt. Nikolaj (jf. †sidealtertavle). Biskop Jacob Madsen noterede 1589, at han ville tale med lensmanden Erik Hardenberg om at få sidealterbordet fjernet.³¹ Der var måske tale om et alter ved triumfvæggens nordlige del (jf. s. 4742).

Altertavlen (fig. 35–39) er et billedskærerarbejde i senrenæssancestil fra 1632. Den må være anskaffet på foranledning af Kirsten Hardenberg i lighed med den et år yngre altertavle i Dalby fra samme værksted (s. 4683). Tavlen fremstår med farvesætning fra 1916.

Tavlen, 373×410 cm,⁶⁰ er arkitektonisk opbygget og har velskårne relieffer i stor-, postament- og topfelter. Der er desuden stor- og småvinger. I storstykket udfyldes søjlefunktionen af figurer foran pilastre: Tv. står Moses med stav og Lovens Tavler, th. Aron med stav og blomstrende gren (begge fornyet). De står på fodstykker med akantusbladskeder og foran glatte pilastre med muslingenicher under profilkapitæler. Det højrektangulære storfelt (fig. 37), 170×121 cm, viser Nadveren i højt relief, skåret med forlæg i et populært kobberstik af Hendrick Goltzius fra 1598.⁶¹ Det følger forlægget med stor præcision og dygtighed. Jesus og disciplene sidder omkring bordet,

Fig. 36. Veronikas svededug, detalje af altertavle 1633 (s. 4757, jf. fig. 35). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The sudarium of Veronica, detail of altarpiece, 1633 (cf. fig. 35).*

hvorpå står nadversymbolerne kalk og brød. Jesus sidder på en fornem renæssancestol med et stykke brød i hver hånd og ynglingen Johannes på skødet. Peter er vist på hans højre side, mens forræderen Judas fremstilles med pengepungen th. Allerforrest står en flettet kurv med brød og en tallerken med korslagte knogler. Selskabets tjener iler med det stegte lam på et fad. Han er på vej hen imod en trappe, der sammen med en tværgående mur adskiller billedets forgrund fra baggrundens byprospekt og mellemgrundens to statelige bygninger. Her er et ægtepar på vej ind ad døren til deres residens tv., hvis facade prydes af et (glad) våbenskjold, der holdes af en løve. I bygningen th. kigger en mand ud fra en loggia, mens en tjener står foran døråbningen med en fakkel.⁶² Allerøverst i relieffet er placeret en glad kartouche.

Storvingerne udgøres dels af dydefigurer foran nicher, dels af kartoucher fra 1916 med frugtophæng og ørnemasker. Dydefigurerne, Troen med bog og fornyet korsattribut (tv.) og Håbet med anker og due, står på fodstykker svarende til Moses og Arons og foran trekloverarkader, der nu fremtræder gennembrudte, men som oprindeligt må have haft smigede nicher.⁶³ Over bueslag med perspektiviske oculi og dorisk frise er kartoucher med reliefskårne Kristusbilleder: tv. Veronikas svededug (fig. 36), et knap så udbredt motiv i

Fig. 38. Moses og kobberslangen, relief i altertavlens topfelt 1633 (s. 4759, jf. fig. 35). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Moses and the Brazen Serpent, relief in the top panel of the altarpiece, 1633 (cf. fig. 35).*

efterreformatorsk sammenhæng,⁶⁴ th. Lammet med korsfanen.

Storfrisen udfyldes af planteslyng med en enkelt rovfugl og viser centralt en medaljon, der fremholdes af to havmænd med flagermusvinger. På fremspringene er kartoucher med reliefskåret datering »Anno 1632«. Derover en konsolfrise.

Topfeltets relief (ca. 80×60 cm) viser Moses og kobberslangen (fig. 38), en gammeltestamentlig præfiguration af Korsfæstelsen (jf. Joh. 3,14). Moses peger med sin stav på kobberslangen, som han har rejst på Herrens bud for at helbrede israelitterne, der angribes af giftslanger (4. Mos. 21,4–9).

Fig. 37. Nadveren, relief i altertavlens storfelt 1633 (s. 4757, jf. fig. 35). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The Last Supper, relief in the large panel of the altarpiece, 1633 (cf. fig. 35).*

Relieffet indrammes af en arkade båret af pilastre med pyramidebosser og med liggende ynglinge i sviklerne og kerubhoved i toppunktet. Flankerende hermer med frugtbundter på skaftet bærer topfrisen, der prydes af kartoucher med løvemaske, fugle og frugter; derover triglyffer og æggstav. Fremspringene har pyramidebosser. Den brudte (formentlig nyere) topgavl er udsavet og glat på nær den hybride løvemaske med flagermusvingeagtige lapper på kinderne, som bærer et topspir. Topvingerne er rulleværkskartoucher med frugtophæng og akantus. I postamentfeltet kanter planteslyng i fladsnit et tværovalt relief (90×30 cm) med Hyrderne Tilbedelse (fig. 39). Det er skåret med forlæg i et kobberstik af Johann Sadeler efter Maerten de Vos 1579 (jf. prædikestol s. 4766).⁶⁵ Jesusbarnet ligger i en sammenflettet krybbe, omgivet af tre engle og den knælende Maria. Bag

hende står Josef med stav og hatten i hånden. Fire hyrder er ankommet til stalden, hvoraf den forreste knæler i tilbedelse. I baggrunden ses æslet og oksen foran rundbuede åbninger, mens et korintisk kapitæl i forgrunden signalerer scenens klassiske rammer. Postamentfremspringene viser relieffer (33×31 cm) af evangelisterne Lukas (tv., fig. 75) og Johannes, siddende med deres symbolvæsener. Postamentets kronliste har pærestav, småvingerne akantus- og frugtophæng. De to andre evangelister har måske oprindeligt prydet topstykket som figurer i lighed med tavlen i Dalby (s. 4684 fig. 21).

Bemalingen er fra 1916 og består af lyseblåt på rammeværket suppleret med rødt, brunt, laseret brunt, laseret mørkegrønt og forgyldning. Figurer og relieffigurer har varierende karnation, deres klædedragt er holdt i grågrønt, lysebrunt og lyst gråblåt samt hvidt. Topgavlen har malede volutter og frugtklaser. På våbenskjoldet i storfeltsrelieffet er malet kombineret våben for slægterne Brahe og Hardenberg ledsaget af de uidentificerede initialer »AM«, der næppe er oprindelige.

Tavlen, der dateres sikkert ved den skårne indskrift »1632« er udført af samme billedskærer, som kirkens prædikestol, der formodentlig er få år ældre, og altertavlen i Dalby fra 1633 (s. 4683).⁶⁶ Ingen af værkerne har tilsyneladende nære fynske paralleller. Tavlen må antages at være anskaffet af Kirsten Hardenberg (†1639). Ifølge præsteindberetningen 1706 havde Kirsten Hardenberg pry-

det alteret med en skøn og 'vel udstafferet' altertavle, der dengang som nu bar malede våbener for hende og ægtemanden Axel Brahe (†1616).²³ 1884 fandtes tillige ægteparrets sammenskrevne initialer, hhv. »AB« og »KHB«. ⁶⁷Tavlens oprindelige staffering kendes ikke, idet farvearkæologiske undersøgelser kun er udført på rammeværket, hvor der er påvist 'fire eller fem' farvelag under den nuværende staffering.⁶⁸ 1756 anførtes 'en del stykker' at være faldet af altertavlen, mens andre var løse.³² Ifølge en notits fra o. 1825 ved tegneren Niels Ringe var tavlen 'hvidmalet og stærkt forgyldt'.⁶⁹ Den blev stafferet 1848, ifølge senere iagttagelser ved J. Magnus-Petersen med 'forskellige, temmelig skrigende oliefarver' (sml. fig. 74).⁷⁰ Altertavlen istandsattes 1916⁵⁷ under tilsyn af arkitekt Jens Ingwersen. I den forbindelse udførtes nye kartoucher yderst på storvingerne ved snedkersvenden Harald Jespersen, Dalby, mens maleren Georg Albrechtsen fra det københavnske malerfirma Møllmann & Co. stod for en ny-staffering.⁷¹ Jens Johansen nymalede 1991 tavlen i tilsvarende, men kvalitetsmæssigt bedre farver.

En senmiddelalderlig *†højaltertavle*, omtalt 1589, viste Korsfæstelsen samt scener fra Jesu lidelseshistorie (»Crucifix met Paszens Historie Taffle«).³¹ En *†sidealtertavle* ved triumfvæggen ('neden for koret') rimeligvis i nordsiden (jf. s. 4742), viste Skt. Nikolaj og blev af biskop Jacob Madsen 1589 beordret fjernet i lighed med et *†sidealterbord* (ovf.).³¹

Fig. 39. Hyrdernes tilbedelse, relief i altertavlens postament 1633 (s. 4759, jf. fig. 35). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The Adoration of the Shepherds, relief in the pedestal of the altarpiece, 1633 (cf. fig. 35).*

Fig. 40. Altersølv (s. 4761), kalken udført o. 1850-75 af Laurids Grønlund, Odense (1820-96), disken af dennes værkstedsforgænger Jens Høyer Harksen (o. 1798-1865). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Altar plate. Chalice c. 1850-75 by Laurids Grønlund, Odense (1820-96), the plate by his predecessor in the workshop, Jens Høyer Harksen (c. 1798-1865).*

Altersættet (fig. 40) omfatter en kalk udført o. 1850-75 af Laurids Grønlund, Odense (1820-96), og en lidt ældre disk fra Jens Høyer Harksen (o. 1798-1865). Om end begge dele kunne være leveret af Grønlund, der overtog Harksens værksted, er disken formentlig anskaffet kort efter 1834 (jf. ndf.). Den 22 cm høje kalk er fremstillet i tyndt gods. Foden er cirkulær med seks tunger. Det sekskantede skaft, der rejser sig stejlt, har to konkave led og en facetteret knop med stiliserede rudebosser. På foden er mærker for guldsmeden (*Bøje* nr. 4302) og for Odense (*Bøje* nr. 4054).⁷² Disken, 15,5 cm i tværmål, har udslidt skjold på fanen og to ens stempler for Jens Høyer Harksen på bagsiden (*Bøje* nr. 4251).

En *†disk* var 1756 i stykker, idet fanen var gået fra bunden.³² Dette var også tilfældet 1834,³² hvorefter den nuværende disk måske er anskaffet.

Oblatæske, omtalt 1862⁵⁷ og antagelig anskaffet samme år (jf. alterkande nr. 2). Cylinderæskan af sort porcelæn, 14,5 cm i tværmål og 5,5 cm høj, har forgyldt kors på låget.

Alterkander. 1) (Fig. 41), af tin, formentlig anskaffet 1844.³² Den 29 cm høje kande har cir-

Fig. 41. Alterkande nr. 1, formentlig anskaffet 1844 (s. 4761). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Altar jug no. 1, presumably acquired in 1844.*

kulær fod, ovalt korpus med højt svungen hank og låg med korsknop. På lågets inderside findes en uidentificeret kandestøbers mærke for engelsk tin, med initialerne »PHL« og årstallet »(18)03« (fig. 42). Kanden har pendants i Mesinge og Dalby, der ligeledes anskaffedes, efter at kirkeejeren 1843 blev idømt dagbøder af fem rigsdaler for bl.a. ikke at have forsynet de tre kirker med 'kummer' til vinen.⁴⁴ 2) Anskaffet 1862/63 for seks rigsdaler.⁵⁷ Den 28 cm høje sorte porcelænskande fra Bing og Grøndahl har vaseformet korpus med forgyldt trekløverkors. *Sygesæt*, fælles med Dalby (s. 4689).

Alterstager (fig. 43), anskaffet 1594 af Erik Hardenberg og Anne Rønnow, formentlig til privat brug, og først skænket til kirken 1624 af parrets datter Kirsten Hardenberg. De 61 cm høje stager har klokkeformet fod og balusterskaft med kugle- og pæreled mellem hul- og ringled. Lyseskålen er dyb og profileret. På foden ses indgraverede våbener og initialer »EHB« og »AR« for Erik Hardenberg til Vedtofte (1529–1604) og Anne Rønnow (1541–1609), adskilt af Jesusmonogram og årstallet »1594«. På den modsatte side (fig. 44) er indgraverede våbener og initia-

Fig. 42. Kandestøbermærke med årstal »(18)03« og uidentificerede initialer »PHL«, detalje af alterkande nr. 1 (s. 4761, jf. fig. 41). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Maker's mark with date "(18)03" and unidentified initials "PHL", detail of altar jug no. 1 (cf. fig. 41).*

ler »AB« og »KHB« for Axel Brahe (1550–1616) og enken Kirsten Hardenberg (†1639), ligeledes ledsaget af Jesusmonogram og årstallet »1624« fulgt af giverindskrift med versaler: »Hafver ieg Kirsten Hardenberrig s(alig) Axel Brahes til Matrop givet det(t)e par stager til min sognekirke Stobrop den 14 Novemb(er) anno 1624«.

Syvstage, en anonym gave fra 1909,⁴⁵ 50 cm høj, med cirkulær fod, slankt balusterskaft og gotiserende arme med balusterformede lysepiber.

†*Bøger*. 1589 omtalte Jacob Madsen tre middelalderlige pergamentbøger, der var 'fordærvede og meget skåret af'.³¹ En løs, romansk †bogbindsplade (ndf.) kan tænkes at stamme herfra. 1589 fandt bispem de samme bøger som i Dalby, dvs. et passionale, kirkeordinansen samt Luthers lille katekismus. Dertil kom en alterbog.⁷³ 1862 omtaltes kun en bibel og en alterbog.⁵⁷

En emaljeret romansk †*bogbindsplade* med Majestas Domini som hovedmotiv fandtes i kirken indtil o. 1760 og kendes nu kun fra et kobberstik (fig. 45) samt ældre beskrivelser. Der var tale om et Limogesarbejde,⁷⁴ formodentlig fra anden halvdel af 1100-tallet, og muligvis med indskrift for Ricolf, biskop i Odense o. 1139–58. Pladen, ca. 30×19 cm,⁷⁵ viste Kristus tronende på en regnbue med højre hånd løftet til velsignelse og en bog i venstre. En pude lå på regnbuen såvel som under hans fødder. Kobberstikket (fig. 45) gengiver ikke den glorie, der åbenlyst må have været,⁷⁶ men kun en (tvivlsom) tornekrone. En indrammende mandorla havde omløbende majuskelindskrift (ndf.), og i sviklerne var brystbillede af evangelisternes symbolvæsener: foroven Mattæusenglen (tv.) og Johannesørnen, forneden Markusløven (tv.) og Lukasoksen. Om emaljefarver forlød det i 1700-tallet, at der var grønt på Kristi kjortel og under hans fødder, mens bogen var rød.⁷⁷ Udover disse farver må der også have været anvendt blå og gult. Pladen havde hjørnebeslag med bladranker mellem rosetbeslag og desuden indfattede krystaller. Af disse fandtes endnu 1706 en 'rubin' mellem mange tomme indfatninger ('ledige huller'),²³ mens en anden, samtidig, anonym beskrivelse omtaler 'endnu et par ringe og små granater og turkiser her og der'.⁷⁵

Fig. 43. Alterstager (s. 4762), anskaffet 1594 af Erik Hardenberg (1529-1604) og Anne Rønnow (1541-1609) og skænket til kirken 1624 af datteren Kirsten Hardenberg. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Altar candlesticks, procured in 1594 by Erik Hardenberg (1529-1604) and Anne Rønnow (1541-1609) and donated to the church in 1624 by their daughter Kirsten Hardenberg.*

Bogbindspladen blev fra 1500-tallet og indtil midten af 1700-tallet fejlagtigt opfattet som et gravmonument over marsk Stig Andersen (†1293), jf. s. 4729 og 4779. Denne fejlopfattelse har uden tvivl bidraget til dens overlevelse, idet den først forsvandt, efter det blev offentligt kendt i lærde kredse, at den såkaldte 'marsk Stigs tavle' var et falsum. Pladen omtales tidligst i april 1588, da biskop Jacob Madsen ved et præstemøde i Kerteminde blev oplyst om, at der i Stubberup fandtes: »1 liden Kobber Taffle slaget paa Træ, skulle findis hans (dvs. marsk Stigs) Naffin met Rone Bogstau«. ¹¹ Året efter kunne Jacob Madsen ved selvsyn notere, at der »War en liden Meszing Taffle, sat i Træ; Ronebogstaff, som der menis, omkring; inden vdj et Billede«. ³¹ Han bemærkede endvidere, at bogstaverne var 'ukende-

lige'. ³¹ Tavlens proveniens kan ikke fastslås med sikkerhed. Det er muligt, at den har siddet på en af de ovennævnte forskårne middelalderlige $\dagger$ bøger. En præsteindberetning 1706 anfører dog, at man angiveligt havde fundet pladen ved opførelsen af det sengotiske langhuskor ('da koret skulle bygges og til kirkebygningen sammenføjes'). I den forbindelse nedbrød man det gamle $\dagger$ alterbord og fandt pladen under en aflang sten, der var mærket »III«, men ellers var uden indskrift. ²³ Som det fremgår af Jacob Madsens tidligste omtale af pladen (ovf.), var den ophængt i kirken og blev opfattet som vidnesbyrd om marsk Stigs begravelse, før Erik Hardenberg i juli 1588 blev forlenet med Eskebjerg (jf. ovf.). ⁷⁸ Allerede samme år fjernede hans hustru Anne Rønnow pladen og bragte den til parrets herregård Skovsbo, hvorefter hun lod den 'forgylde og indføre i kirken igen'. ⁷⁹ Muligvis var det ved Rønnows mellemkomst, at 'tavlen's træramme til yderligere overbevisning om marsk Stig-traditionens rigtighed blev udstyret med Stig Andersens malede våben ⁸⁰ foruden en 'gravskrift', der ifølge præsteindberetningen 1706 lød: »A(nn)o 1293 Dødede Ædle og Velbyrdige Mand Mars(k), Stig Andersen, paa Hielm og ligger her begravet«. ²³ Det er dog også muligt, at 'gravskriften' skyldes en istandsættelse 1635 ved Anne Rønnows datter Kirsten Hardenberg, der lod følgende male

Fig. 44. Våben og initialer for Axel Brahe (1550-1616) og Kirsten Hardenberg (†1639) samt giverindskrift 1624, detalje af alterstager (s. 4762 jf. fig. 43). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Arms and initials of Axel Brahe (1550-1616) and Kirsten Hardenberg (†1639) and donor's inscription 1624, detail of altar candlesticks (cf. fig. 43)*

Danske Magazin.

193

31. Hefte.

Fig. 45. Emaljeret romansk $\dagger$ bogbindsplade med Majestas Domini, evangelistegn og majuskelindskrift (s. 4762), kobberstik fra o. 1720. – *Enamelled Romanesque $\dagger$ bookbinding boards with Majestas Domini, evangelist symbols and majuscule inscription, copperplate engraving from c. 1720.*

på tavlens ramme: »Anno 1635 lod velbt: Frue Kirsten Hardenberg denne tafler reparere og forbedre«. ⁸¹ I begyndelsen af 1700-tallet blev pladen og ikke mindst dens indskrift genstand for interesse blandt fynske antikvarer. 1747 publicerede *Danske Magazin* det materiale vedrørende sagen, som Jacob Bircherod (1693–1737) havde fundet imellem sin far Thomas Broder Bircherods (1661–1731) efterladte papirer. ⁸² Jacob Bircherod tilkendegav over for udgiveren Hans Gram, at han til sin forundring havde konstateret, at hverken hans far eller onkel ⁸³ havde skrevet et ord om ‘tavlen’, men at der i førstnævntes manuskript til en utrykt odenseansk bispekrønike ⁸⁴ lå et udateret kobberstik af den (fig. 45), som var udført som illustration til afsnittet om biskop Ricolf af Odense ($\dagger$ o. 1162). ⁸⁵ Dette viser, at Thomas Bircherod enten må have deltaget i eller tilsluttet sig den fortolkning af $\dagger$ bogbindspladens indskrift, som Niels Lucoppidan, sognepræst i Landet (Svendborg Amt), meddelte Stubberups sognepræst Schack Thestrup i et brev af 26. febr. 1729. ⁸⁶ Efter Niels Lucoppidan og kobberstikket har mandorlaens majuskelindskrift angiveligt lydt: »+ deiecimi enviesv eimovsdr ciamovl⁹ rievold ciae poi«, idet hvad der efter stikket kunne ligne egentlige skilletegn blot har været søm til fastgørelse af kobberpladen. ⁸⁷ Niels Lucoppidan inddelte teksten således: »dei e cimi enviesv eim ovs dr ci amovl⁹ rievo i dcia epoi« og gav følgende opløsning af den forkortede tekst: »Dei & carissimi eius nati unigeniti Jesu & Jesu matris, omniumve Sanctorum devotæ recordationi. Christi famulus Rievolf in Dacia Episcopus Othini« (I hengiven erindring om Gud og hans kæreste enbårne søn Jesus og Jesu moder eller alle helgene, Kristi tjener Rievolf, biskop i Odense i Danmark). ⁸⁸ Det er vanskeligt at vurdere rimeligheden af læsningen og opløsningen af indskriften, men er Niels Lucoppidans tolkning

korrekt, må $\dagger$ bogbindspladen have været en testamentarisk gave fra Ricolf, biskop af Odense o. 1139–1158, eller skænket til hans minde af slægtninge eller frænder. Under alle omstændigheder må den antages oprindeligt at have prydet en bog, måske en af kirkens egne $\dagger$ bøger (jf. ovf.). ⁸⁹ Pladen fandtes endnu i kirken 1755, ⁹⁰ men var borte 1762, da arkivtegneren Søren Abildgaard kom forbi. Kirkeejeren Schack von Brockdorff fortalte Abildgaard, at pladen ‘nyligt’ var udtaget og indsendt til reparation, men ville ikke fortælle ham, hvor den befandt sig. ⁹¹ At dømme efter *Danske Atlas* blev den ikke ført tilbage til kirken. ⁹²

$\dagger$ Messehagler. 1) Brændte o. 1746 i annekspræstegården, hvortil den var overflyttet, efter at en rotte havde beskadiget den i kirken. ³² 2) Var 1821 stærkt falmet og fandtes 1832 kasseret. ³² 3) Anskaffet 1839. Den var 1857 falmet og skulle opfarves. ³² Det var måske samme messehagel, der 1868 behøvede ‘fornyelse’ og 1877 trængte til at blive udskiftet. ⁵⁷

Altersranken (jf. fig. 61) fra 1916 er rundbuet, med udsavede, firsidede balustre. Bemalingen følger det øvrige inventar med lyse- og blågrå nuancer med røde og forgyldte detaljer.

$\dagger$ Altersranke. 1) Omtalt 1812 som et knæfald uden rækværk; den havde antagelig et lineært forløb tværs over koret (jf. ndf.) og en låge til præsten. Det er muligt, at manglen på rækværk 1812 var af nyere dato, idet knæfaldet var råddent og udbedredes samme år med nye balustre og håndliste. 1841 var skranken atter rådden, og lågen kunne ikke ‘oplukkes uden larm’. ³² 2) En ‘udbuet’ skranke, opsat 1845 som løsning på det problem, at den ældre var for lille. Den kasseredes 1895 pga. svampeangreb. ³² 3) 1895, rundbuet, med støbejernsbalustre. ⁵⁷ Skranken var udført efter en tegning, som arkitekt Peter Christensen Monberg (1851–1927) havde benyttet til fire andre kirker, hhv. to under stamhuset Ravnholt (Svendborg Amt) og to tilhørende lensgreve Chr. Alexander Petersdorff på Einsidelsborg (Skam Hrd.). Der må dermed bl.a. være sigtet til et sistedykke i Rolfstед Kirke (s. 3822). Det anførtes dog, at langsiderne i Stubberup var forlænget i forhold hertil. ³²

Fig. 46-47. 46. Dåbsfad (s. 4766), et Nürnbergerarbejde fra 1500-tallet. 47. Dåbskande, 1926 (s. 4766). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – 46. Baptismal dish, Nuremberg work from 1500s. 47. Baptismal jug, 1926.

Døbefont (fig. 48), romansk, af rødlig granit, 80,5 cm høj. Fonten, der er af Højbytypen (Mackeprang, *Døbefonte* 109), er helt glat. Den har omvendt terningkapitel som fod, konisk skaft og

Fig. 48. Romansk døbefont (s. 4766). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Romanesque font*.

kumme (diameter 68 cm) med afrundede sider. Opstillet i nordøsthjørnet af skibets østfag. Fonten blev o. 1882 rensat for bemaling.⁵⁷ I kummen er to diametrale, borede huller, hvori der sidder jern, rimeligvis et levn fra fastgørelsen af et $\dagger$ fontelåg eller lignende.

Dåbsfad (fig. 46), et drevet og punslet Nürnbergerarbejde fra 1500-tallet. Det store fad, 68,5 cm i tværmål, viser i midten *Bebudelsen*, heromkring en remse af syv sirlige majuskler gentaget fem gange.⁹³ Deromkring en hjort- og hundfrise og bort af punslede fiskeblæreornamenter, begge dele gentages på fanen, der desuden har punslet liljeornament. Fadet er tidligst omtalt i kirken 1755.⁹⁰

Dåbskande (fig. 47), 1926,⁵⁷ af messing, 40 cm høj, med cirkulær fod i tre afsæt, kugleformet korpus prydet af hammerkors og konkav hals. Låget har korsknop. En $\dagger$ dåbskande anskaffedes 1863.⁵⁷

Prædikestolen (fig. 49-56) fra o. 1625 er et billedskærerarbejde fra samme værksted som altertavlen (s. 4757), men med flere reminiscenser af højrenæssancestilen og er formentlig derfor lidt ældre end altertavlen.

Fig. 49. Prædikestol, o. 1625 (s. 4766). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Pulpit, c. 1625.

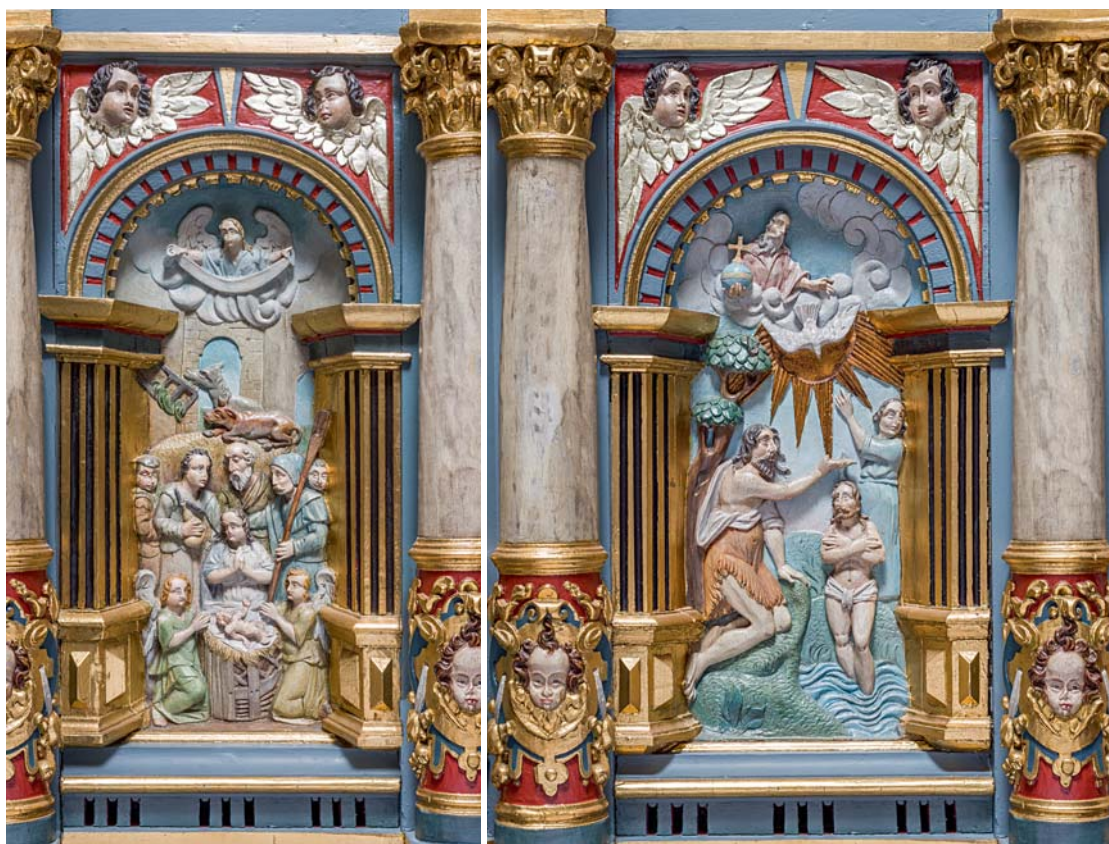

Fig. 50–51. Relieffer i prædikestol o. 1625 (s. 4768, jf. fig. 49). 50. 1) Hyrdernes tilbedelse. 51. 2) Dåben. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Reliefs on pulpit, c. 1625 (cf. fig. 49). 50. 1) Adoration of the Shepherds. 51. 2) Baptism of Christ.*

Kurvens seks arkadefag flankeres af glatte fri-søjler med korintisk kapitæl og ensartede prydbælter med kerubhoveder og frugtophæng i rulle- og beslagværkskartoucher. De tværrektangulære felter i postamentet er glatte, mens frisens har skårne kartoucher med kerubhoveder og et enkelt skægget mandeansigt med draperet hovedbeklædning (fig. 55). Hjørnefremspringene på frise og postament er sekundære, antagelig fra 1800-tallet. Det samme gælder alle vandrette, platte profillister.⁹⁴ Et oprindeligt fremspring med rigere fyldingsprofil er bevaret oven på lydhimlen (jf. fig. 56). Arkadernes tandsnitskantede bueslag bæres af perspektiviske, kannelerede pilastre med profilkapitæler og diamantbøsser på postamentet. Sviklerne udfyldes af kerubhoveder i trekvartprofil. Arkaderne viser relieffer (ca. 43×20 cm) med nytestamentlige scener, fra opgangen: Hyrdernes

Tilbedelse, Jesu Døb, Korsfæstelsen, Opstandelsen og Pinseunderet. 1) (Fig. 50), Hyrdernes Tilbedelse. To tilbedende engle flankerer krybben med det nøgne Jesusbarn. Bagved knæler Maria med hænderne samlet til bøn, omgivet af Josef og fire hyrder, hvoraf to har hhv. sækkepibe og hyrdestav. I baggrunden vises æslet og oxen samt staldens stenarkitektur. Foroven svæver en engel med et skriftbånd. Kompositionen trækker på forskellige inspirationskilder, idet krybben såvel som staldens dyr svarer til det kobberstik af Johann Sadeler fra 1579 efter Maerten de Vos, som billedskæreren anvendte til altertavlens postamentfelt (s. 4759). Også englen må være kopieret herfra og duplikeret spejlvendt.⁹⁵ 2) (Fig. 51), Jesu Døb. Jesus er vist frontalt, stående med fødderne i Jordanflodens vand. Han er iført et kort lændeklæde. Armene er krydset foran brystet, og blikket er rettet mod

Fig. 52-53. Relieffer i prædikestol o. 1625 (s. 4769, jf. fig. 49). 52. 3) Korsfæstelsen. 53. 4) Opstandelsen. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Reliefs on pulpit, c. 1625 (cf. fig. 49). 52. 3) Crucifixion. 53. 4) Resurrection.*

Johannes Døberen, der forretter dåben knælende ved flodbredde. En engel peger på Helligåndsdue, der flyver fra Gudfader bag skybræmme. Relieffet er udført spejlvendt efter et træsnit fra 1552 af Virgil Solis.⁹⁶ 3) (Fig. 52), Korsfæstelsen. Jesus hænger roligt i skrå, strakte arme. Hovedet, med dobbeltsnoet tornekrone, er drejet mod højre. Venstre hånd er lukket, mens højre gør velsignelsestegn. Ribbenene er fremtrædende, lændeklædet kort med lang, rolig snip ved højre hofte, og fødderne er fæstnet med en nagle. Korset har skriftbånd med »INRI«. En kraftigt strålende sol har fortrængt skydækket. De to røvere ved hans side er bundet til deres kors i forvredne stillinger, kun deres fødder er naglet. Ved foden af Jesu kors står Maria, der tørrer ansigtet med sin kappe, og Johannes, mens Maria Magdalene på knæ klynger sig til korset. Foran dette ligger

Adams hovedskal. I baggrunden anes Jerusalem bag Golgatas bakker. Som forlæg er anvendt et kobberstik af Crispijn van de Passe (I) fra 1600.⁹⁷ 4) (Fig. 53), Opstandelsen. Kristus, med kraftig stråleglorie, står oven på en lukket sarkofag i en næsten svævende kontrapost. I venstre hånd holder han en korsstav, hvis vimpel flagrer ligesom hans kappe. Den højre hånd peger mod himlen i en velsignelsesgestus. Ved dette skue værger en romersk soldat for sig med sit skjold, mens en anden flygter, og andre kun lige netop er ved at vågne. Forlægget er ligeledes her fra Crispijn van de Passes (I) passionsserie 1600, men benyttet spejlvendt.⁹⁸ 5) (Fig. 54), Pinseunderet. Maria, der sidder med en bog, omgives af 12 stående apostle. Alle har flamme på hovedet som tegn på indgydelsen af Helligånden, der vises foroven som en due i strålekrans. Forlægget er et træsnit fra 1552

Fig. 54. Relief i prædikestol o. 1625 (s. 4769, jf. fig. 49). 5) Pinseunderet. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Relief on pulpit, c. 1625 (cf. fig. 49). 5) Miracle of Pentecost.

af Virgil Solis (efter Albrecht Dürer).⁹⁹ Det sjette fag, der vender mod muren, er kun groft tilvirket. Af en underbaldakin findes nu kun kerubprydede bøjler.

Den samtidige *lydhimmel* på fem fag har glat frise med hjørneknækkede fremspring, der prydes af pyramidebosser; derunder hænger kerubhoveder mellem udsavede lister. På toppen står kartouch-

er med små smigede rundbuenicher som stolens stærkeste udslag af senrenæssancestil. Midtpå står en apostelfigur, måske Paulus (fig. 56), sekundært opstillet på en oversavet søjle, der svarer til kurvens hjørnesøjler. Søjlen må åbenlyst hidrøre fra forsvundne dele af stolen, måske en opgang. Det samme kan gælde figuren. Helligåndsdue hængende under en roset i det nye bræddeloft, der er monteret under det gamle loft.¹⁰⁰ Himlens vandrette, platte profillister er sekundære ligesom kurvens.⁹⁴

Farvesætningen fra 1916 svarer til altertavlens. Den er nymalet 1992 i samme farver. I postamentfelterne læses fortløbende indskrift fra Joh. 3,16 med malede, forgylde versaler. På lydhimmels frise Luk. 11,28.

Stolen er opstillet i skibets sydøsthjørne på en polygonal bærestolpe, der er fra 1916 ligesom opgangen, en kvartcirkulær vindeltrappe, hvis balustre svarer til alterskrankens.

Prædikestolen må tilskrives samme værksted som altertavlen (s. 4757) og altertavlen i Dalby (s. 4683).⁶⁶ Den må dog antages at være lidt ældre end de to altertavler fra 1632 og 1633 og kan muligvis være opstillet i sammenhæng med fornyelsen af stolestaderne 1627 (jf. ndf.). Stolens oprindelige staffing kendes ikke, idet al bemaling blev fjernet 1883/84.¹⁰¹ Prædikestolen har fra første halvdel af 1700-tallet og indtil 1916 stået vest for sydvinduet i skibets 2. fag, hvor den var indrammet af et kalkmalet draperi (jf. †kalkmaleri s. 4753). 1756 fandt synsmænd, at en del af prædikestolens 'stykker' var borte og en del løse, mens himlen blev betegnet som 'ganske læderet',³² og man har

Fig. 55. Mandligt diademhoved, detalje af prædikestol o. 1625 (s. 4768, jf. fig. 49). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Male diadem head, detail of pulpit c. 1625 (cf. fig. 49).

da formentlig repareret den.¹⁰² 1822 havde kurven en del småreparationer i blåmalet fyrretræ, som vansirede det 'gamle, udskaarne og forgyldte egetræ'.³² 1840 manglede lister foroven og forneden.³² Kurvens gulv blev fornyet 1879.⁵⁷ Som allerede nævnt blev alle farver fjernet 1883/84,⁵⁷ og der påførtes efterfølgende en mørkebrun egetræsådring.¹⁰¹ Prædikestolen istandsattes 1916 under tilsyn af arkitekt Jens Ingwersen og blev i lighed med altertavlen nystaffet ved det københavnske malerfirma Møllmann & Co. Den er nymalet 1992 ved Jens Johansen, der bibeholdt den eksisterende farveholdning, men brugte maling af bedre kvalitet. Kurven fik samtidig ny kronliste.

†*Prædikestolsbeklædning* anskaffedes 1845, men udskiftedes allerede i midten af 1850'erne, da man ønskede betræk med frynser.³² Den seneste beklædning er fjernet 1992.

En †*prædikestol* omtaltes 1589 som 'ny' af biskop Jacob Madsen. Den stod i den søndre side (»Synder op til Siden«).³¹ En †*Lektorieprædikestol*? (jf. s. 4742) må derfor være ældre.

Stolestaderne (jf. fig. 33) er opsat etapevis 1884–87.⁵⁷ De 108 cm høje gavle er glatte og rundbuede med smalle, svejfede forstykker. Stolene, der er opstillet i to rækker a 28 (nord) og 25 (syd), har plankeryglæn på nær den østligste i hver række, der er indrettet som lukket stol med dobbeltbænk og fyldingspanel. Disse to stole har hver en låge med en genanvendt, ældre arkadefylding. Fyldingerne, 48×35 cm, har kannelerede pilastre med profilkapitæl, der bærer bueslag kantet af æggestav og skællagte blade. De hidrører måske fra †stolestader fra 1627 (ndf.). Ved indgangen fra våbenhuset er fyldingspaneler svarende til de lukkede stoles. Bemalingen er oxydrød og grå; stolene fik 1889 en egetræsådring.⁵⁷

†*Stolestader*, der 1589 omtaltes som nye,³¹ må antagelig have været opstillet samtidig med præste- og degnestolene (ndf.). 1627 opsattes atter nye †stole, der angiveligt stadig fandtes 1884.⁶⁷ 1756 var en del af stolene brøstfældige, mens en del i kirkens vestende var helt borte.³² Stolene blev formentlig malet 1821.³² En enkelt stolestade-gavl (jf. fig. 60) er bevaret ved panelet ved syddøren. Den er rundbuet, 118 cm høj og helt glat på nær den skårne datering »1627«.

Fig. 56. Apostelfigur med sekundær placering på lydhimlen, detalje af prædikestol o. 1625 (s. 4770, jf. fig. 49). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Apostle figure with secondary placing on soundboard canopy, detail of pulpit, c. 1625 (cf. fig. 49).*

†*Herskabsstol*, omtalt af Jacob Madsen 1589 som sidestykke til en stol i Dalby (jf. s. 4697).

Præste- og degnestolene (fig. 57–59) fra 1587 er opstillet hhv. i korets nordøst- og sydøsthjørne. De er udført af samme snedker som præste- og degnestolene i Mesinge og Dalby fra 1586–88 (s. 4635 og 4697) og er ligesom disse udsmykket med fladsnit. Begge stole har mod vest et panel med tre slanke arkadefyldinger flankeret af ram-

mestykker med grove akantusmontanter. Arkadernes kannelerede pilastre har profilkapitæler, og bueslagene, der indrammer halvrosen med rulleværksflig, har perspektiviske oculi i sviklerne. Foroven løber en stiliseret bladfrise. De 150 cm høje gavle har arkader som panelerne og kronet af udsavede spir. Gavlene er nu ombyttede, således at præstestolens sidder på degnestolen i syd og omvendt. På gavlen i syd læses indskåret latinsk indskrift: »fiat volvntas domini lavrentivs iohannis b(remers) pastor« (Ske Herrens vilje, Laurits Hansen Bremer sognepræst). På gavlen i nord er indskåret datering »1587« samt uidentificerede initialer »MGL«, rimeligvis for en kirkeværg, jf. Mesinge og Dalby (s. 4636 og 4697). Degnestolens skråpult har gammel graffiti, der dog er svært erkendelig pga. talrige malinglag. Begge stole har

nyere hjørnebænke sammenbygget med vægpanel; det hele formentlig i sin nuværende form fra 1915/16.⁵⁷ Bemalingen fra 1916 følger det øvrige inventar med forskellige blå nuancer som hovedfarver foruden rødt og forgylt. Præstestolen blev 1589 rost af biskop Jacob Madsen: »En smuk Schrifftstol vdgraffuen«.³¹ Samme stol havde tidligere en dør, der 1822 og 1840 ikke kunne lukkes.³² 1840 kritiserede kirkesynet, at den stod ved korbuen, hvor den hindrede indkigget til koret.³² Den er muligvis da flyttet til korets nordøsthjørne. Begge stole blev formentlig malet 1842/43.³² 1879 forlød det, at opgangen til degnestolen skulle istandsættes, hvilket kunne antyde, at den hidtil havde stået på en forhøjning.⁵⁷ Den blev 1893 nedtaget fra sin plads i koret og anbragt på samme måde som præstestolen.⁵⁷

Fig. 57. Præstestol, 1587 (s. 4771). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Priest's chair, 1587.*

Fig. 58. Datering »1587« og initialer, rimeligvis for en kirkevæрге. Detalje af præstestolens (oprindeligt degnestolens) gavl (s. 4772, jf. fig. 57). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Date "1587" and initials, probably of a churchwarden. Detail of end board of priest's (originally parish clerk's) chair (cf. fig. 57).

†*Skab*. Et 'knubskab' (dvs. et skab lavet af ét stykke tømmer) til opbevaring af klæder omtaltes 1589³¹ og måske endnu 1756, da et skab i koret til opbevaring af altersølv ikke kunne lukkes, idet lås og nøgle var i stykker.³²

Pengeblok, 1841/42,³² 101 cm høj, svarende til blokken i Dalby (s. 4698). Der er ét pengeindkast foroven, med tragt, og forsídens låge sikres ved et nedfaldende beslag, der låses med tre nøgler; omtalt 1862 som forsvarlige låse.⁵⁷ Træet er bemalet med mørkerødt og gråt, smedejernet med sort. Opstillet i skibet.

Pengebøsse, o. 1850, af blik, sortlakeret med gul antikvainskrift: »Til Indsamling«. Den svarer til Dalbys (s. 4698). Omtalt 1862;⁵⁷ i våbenhuset.

En †*klingpung* var 1834 uanstændig.³² En formentlig yngre †*pengetavle* omtales 1862.⁵⁷

Dørfloje. Udvendig (jf. fig. 16), en dobbeltflojet dør fra 1905,⁵⁷ med lodrette planker på ydersiden og højrektangulære fyldinger på indersiden. Over flojen et fast, fladbuet glasparti. I våbenhuset.

Indvendig (fig. 60), en rundbuet dobbeltflojet fra 1655, 260×155 cm. De to floje består hver af to planker samlet med to tværgående revler og hængt på to nyere hængsler. På indersiden, der indtil 1800-tallet udgjorde ydersiden, er billedskærerarbejde i form af 2×2 svejfede arkadefag. Det nedre par flankeres af snosøjler med vinkapi-

tæler, det øvre af halspilastre med dukatornament. Bueslagene har store halvrossetter i sviklerne, bosse eller roset i toppunktet og bæres af akantusvolutter. Der er fodstykke med pyramidebosser, to friser med knægte og en topkartouche med Jesusmonogram og indskåret datering »Anno 1655«. Låsetøjet er fra 1890.⁵⁷ Bemalingen fra 1916 omfatter på indersiden tre nuancer af blå med detaljer i rødt og forgylldning; på snosøjlerne er malet vinranker med sort kontur og mørk lasur. Den glatte bagside er lysegrå. Ophængt mellem våbenhus og skib. Et indmuret stykke egetømmer (jf. fig. 60) med hul er antagelig rester af den oprindelige låseme-

Fig. 59. Degnestol, 1587 (s. 4771). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Parish clerk's chair, 1587.

kanisme. Døren kunne 1756 ikke lukkes, da der manglede en nøgle.³² 1805 manglede hængsel og lås.³² Døren åbnede indad 1830,³² og den er måske først omhængt 1871 i lighed med den udvendige *†dørføj* (ndf.). En istandsættelse fandt sted 1895.⁵⁷

En udvendig *†dørføj* i våbenhuset blev 1805 omtalt som brøstfældig. Det henstilledes 1829, at den blev omhængt, så den åbnede udad, hvad der først skete 1871.¹⁴

Et *†pulpitur* i tårnrummet omtales 1706.²³ Det kan have været opstillet 1626 i forbindelse med anskaffelsen af *†orgel* nr. 1. Det tjente måske sene-

re som menighedspulpitur, om end det ved et syn 1821 forlød, at det var unyttigt, da der ikke fandtes opgang, og at det derfor burde fjernes.³² Da kirkeejeren to år senere erklærede at ville anbringe et orgel, fik pulpituret lov at blive stående.³² Dette skete dog aldrig,³² og det blev fjernet 1866.⁵⁷

Orgel (jf. fig. 20) 1975, med otte stemmer, ét manual og pedal. Bygget af Henning Jensen. Disposition: Manual (C-g³): Gedakt 8', Quintatøn 8', Principal 4', Rørføjte 4', Gemshorn 2', Quint 1¹/₃', Oktav 1'. Pedal (C-f¹): Subbas 16'. Kobling: M-P. Opstillet i kirkens vestende på et ca. en meter højt

Fig. 60. Indvendig dørføj, 1655 (s. 4773, sml. fig. 17). Foto Arnold Mikkelsen 2017.
– Inside door wing, 1655.

Fig. 61. Indre set mod vest. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Interior looking west.*

muret podium, med nordvendt spillebord. Den historicistiske orgelfacade er ligesom den dermed sammenbyggede brystning fra 1916 tegnet af arkitekt Jens Ingwersen til $\dagger$ orgel nr. 2.³⁰ Facadens tre rektangulære felter flankeres af toskanske pilastre med beslagværksornament i prydbæltet, mens en trekantgavl har småvinger i bruskbarok stil og tilsvarende topornament med et krølhåret puttohoved. Pibefelterne var oprindeligt forsynet med stumme facadepiber af sølvbronzeret zink, men disse blev ved nybygningen i 1975 erstattet af klingende piber fra manualets Principal 4' i naturlige længder med gitterbaggrund. Den ændrede udformning skyldes arkitekterne Knud, Erik og Ebbe Lehn Petersen. Brystningens otte fag rummer hammerfyldinger mellem fantasipilastre. Der er opgang i nord og syd. Bemalingen består af ly-

seblåt med rødt og forgyltning; puttohovedet foroven tillige med rødlig karnation.

$\dagger$ Orgler. 1) 1626, skænket af Kirsten Hardenberg. Det lille 'sirlige orgelværk med pedal og pulpitur' var stafferet og bar foruden giverens og hendes afdøde ægtemands våbener indskriften: »Dette positiv med pedal er indsat til Paaske dag Anno 1626 og hafver Jeg Kiersten Hardenberg Sl: Axel Brahis til Mattrup gud til lov og ære sin Kirche til beprydelse og mig til en Christelig Amindelse, foræret dette til min Sogen kirche Stubbedrup«. Opstillet på et $\dagger$ pulpitur i tårnrummet (jf. ovf.); omtalt 1706.²³

2) 1916 (jf. fig. 62), med fem stemmer, et manual. Bygget af A. C. Zachariasen, Århus.³⁰ Disposition: Bordone 16', Principale 8', Bordone d'amo-re 8', Salicionale 8', Flauto 4'. Kobling: M 4'-M.

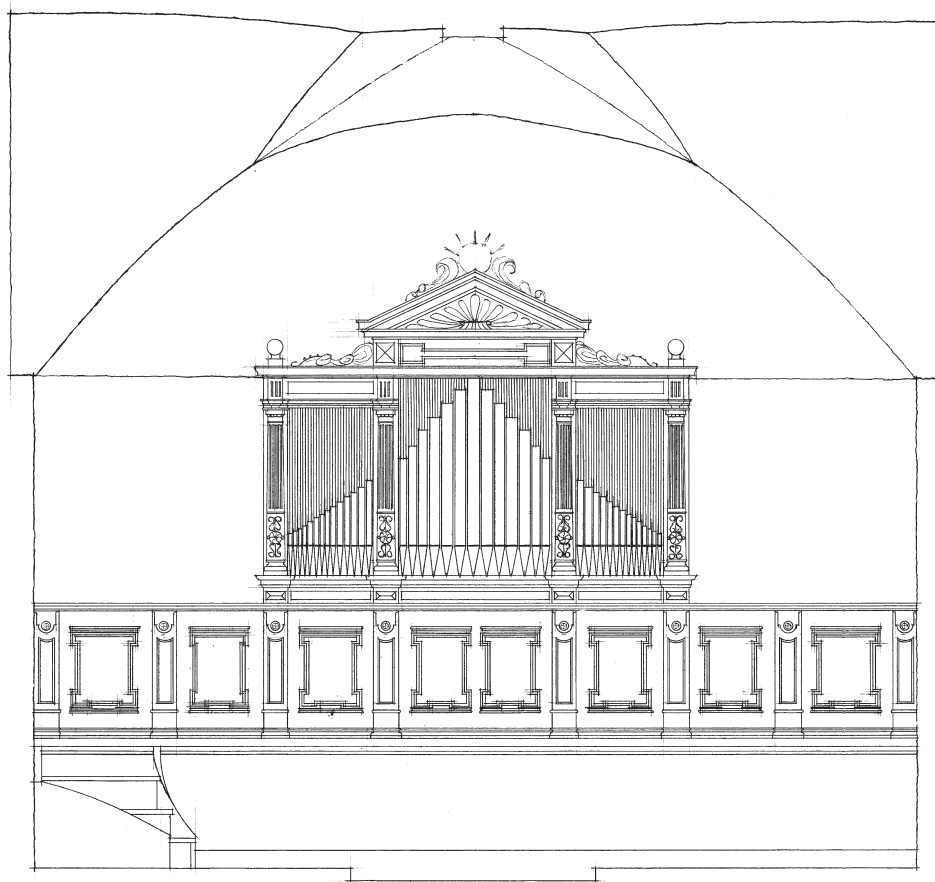

Fig. 62. Tværsnit af tårnrum, set mod vest, med $\dagger$ orgel nr. 2 (s. 4776), 1916. 1:50. Målt og tegnet af Lehn Petersens Tegnastue 1974. – Cross-section of tower interior, looking west, with $\dagger$ organ no. 2, 1916.

Fig. 63. Kirkeskib (s. 4477), 1921, »Haabet«, bygget og skænket af fisker Marius Larsen, Nordskov. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Church ship, 1921, "Haabet", built and donated by the fisherman Marius Larsen, Nordskov.

Pneumatisk aktion. Skænket af 'medlemmer af menigheden'.⁵⁷ Facaden er bevaret (jf. ovf.).¹⁰³

Fem *salmenummertavler* (jf. fig. 33), o. 1900, til hængecifre, indrammes af kannelerede lisener og bærer trekantgavl over frise. De er bemalet med lyseblåt, dertil forgyldning på rammen og sort bundfarve. Fire *†salmenummertavler* omtalt 1862 havde skydenumre.⁵⁷

Kirkestævnetavle, o. 1800–50, med udsavet top og hvid skriveskrift på sort bund; ophængt i våbenhuset.

En *mindetavle* over 37 deltagere (ikke nødvendigvis faldne) fra sognet i de slesvigske krige 1848–50 og 1864 er udført som håndkoloreret tuschtegning på papir, 54×37,5 cm. Navnene er anført i to kolonner indrammet af laurbærguirlander, der hænger fra et rigsvåben flankeret af bemandede kanoner. Forneden en tromme og to signalhorn. Tegningen er indsat i en enkel egetræsramme, 70×51 cm, og ophængt i våbenhuset.

Tre ens *lysekroner* (jf. fig. 12) er måske anskaffet o. 1930 fra firmaet Knud Eibye.¹⁰⁴ Der er tale om efterligninger af barokke kroner, med 2×8 s-svungne (hule) arme, balusterstamme og hængeskugle med profilknop. Ophængt i skibet.

To nyere *lamper* i koret er ligeledes efterligninger i barok stil.

Kirkeskib (fig. 63), 1921, »Haabet«, en fregat, bygget og skænket af fisker Marius Larsen, Nordskov.¹⁰⁵ Modellen har fuld sejlføring med sejl af tynde blikplader. Galionsfiguren er en porcelænsdukke, der fremholder et dannebrogsskjold, boven har akantusornament. Skroget er bemalet med dodenkop i bunden og derover gråt med malede kanonporte. Skibets navn er malet i agterstavnen sammen med dateringen »1921«. Ophængt i skibets tredje fag fra øst.

Hatteknager blev 1862 ophængt ved mandfolkestolene,⁵⁷ måske de samme, der nu hænger i våbenhuset.

En *†ligbåre* var 1756 skrøbelig.³² En (yngre?) *†ligbåre* fandtes 1811 i våbenhuset.³²

Klokke (fig. 64), 1601, støbt af Borchart Gelgeter, København, diameter 100 cm. Om halsen løber versalindskrift i to bånd mellem proffillister og rundbuefriser: »Denne klokke haffver erlig og welbivrdig mand Erick Hardinberge till Matrvp ladit støbe till/ Stvbervp Kirke den tid hand war lensmand paa Eskeberge anno 1601 støbt mig Borchart Gelegiesser«. På legemet er våbener

Fig. 64. Klokke (s. 4777), støbt 1601 af Borchart Gelgeter, København, med våbener og initialer for Eskebjergs lensmand Erik Hardenberg til Mattrup og Anne Rønnow. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Bell, cast in 1601 by Borchart Gelgeter, Copenhagen, with arms and initials of Eskebjerg's Lord Lieutenant Erik Hardenberg of Mattrup and Anne Rønnow.*

og initialer »E.H.« og »A.R.« for Erik Hardenberg og hustruen Anna Rønnow foruden tre småmedaljoner, alle med et tværmål på 7,5 cm. Nord- og sydsidens viser en pelikan, der hakker sit bryst til blods for at nære sine unger, et allegorisk billede på Kristi korsdød. Medaljonen i vest (fig. 77) viser en rustningsklædt mandsfigur med skaldet isse og pibekrave, der knæler foran Jesus på korset, uden tvivl en repræsentation af

lensmanden. Foroven svæver Helligåndsduen. Klokken er ophængt i klokkestolen (s. 4749) i en stålforstærket slyngebom af træ. Den omtales som eneste klokke gennem 1700- og 1800-tallet.¹⁰⁶

En enlig *†klokke* var 1588 'revnet midtover' og stod under åben himmel i rusk og regn.¹¹ Året efter forlød det, at klokken burde omstøbes, hvilket formentlig først er sket 1601 jf. ovf.³¹

GRAVMINDER

Gravsten (fig. 65), o. 1682, over barnet Else Cathrine H(e)ndrixdatter, †4. apr. (16)82 i »Grønlynden« (fæstegården Grønlund).¹⁰⁷ Den lille grå kalksten, 55×26,5 cm, har indhuggede, delvist sammenskrevne versaler i hele stenens bredde. Foroven et groft indhugget timeglas, forneden kranium over korslagte knogler; i hjørnerne seksbladede rosetter. Stenen henlå 1887 løst under prædikestolen.¹⁰⁸ Den hænger siden 1958²² i våbenhuset i en træramme.

Ifølge sognepræst Schack Thestrups indberetning 1755 rummede kirken hverken åbne eller fornemme begravelser, ligesom der ikke fandtes ligsten.¹⁰⁹ Derved synes Thestrup også at have lagt afstand til koblingen mellem sagnet om marsk Stigs begravelse i kirken og den såkaldte '*Marsk Stigs sten*'. Denne sten, en hvidgrå kalksten, ca. 60×30 cm, der hverken har udsmykning eller indskrift, er ifølge en gammel, men særdeles tvivlsom tradition udlagt som marsk Stig Andersens (†1293) gravsten (jf. sagn s. 4729).⁶⁷ Stenen, der ligger sydøstligt i skibets guly,⁶⁷ nu skjult under stolestadernes trægulv, er formentlig identisk med en, der omtales allerede i præsteindberetningen til Ole Worm 1623–25: »Vdj Stubdrup kircke visis Marstigs begraffuelse met en steen paa, dog vden bogstaffue«. ¹¹⁰ Præsteindberetningen 1706 beskriver en 'aflang, hvid sten', der angiveligt skulle være fundet i et †alterbord eller dets fundament (jf. †bogbindsplade), men nævner ikke dens daværende placering og omtaler den ikke eksplicit som marsk Stigs gravsten.²³ Den omtales ikke i 1700-tallets senere præsteindberetninger og antikvarisk-topografiske litteratur.¹¹¹ Sognepræst Vilhelm Olrik anførte 1900, at det indtil fundet af en (formodentlig eftermiddelalderlig) grav 1886 (ndf.) var opfattelsen, at stenen var tilfældigt henlagt på sin plads.¹¹²

En *grav* blev 1886 konstateret sydøstligt i skibet i knap en meters dybde. Den indeholdt skelettet af 'en mand af anelig højde' samt rustne nagler. Den formodentlig eftermiddelalderlige grav blev tilkastet uden yderligere undersøgelser.¹¹³

Kirkegårdsmonumenter. 1) O. 1800, over ube- kendt(e). Liggsten af rødlig sandsten, 191×90 cm,

med fire hjørnerosetter af hvidt marmor og ud- slidt, indhugget kursivskrift. På kirkegården ved tårnets sydmur. 2) (Fig. 66), o. 1901, over Ma- ren Andersdatter, *25. nov. 1820, †25. juni 1901. Smedejernskors i gennembrudt arbejde, 104 cm højt. En bredoval marmorplade med indhugget antikvaskrift er indsat i korsskæringen. I kirkegår- dens sydøstlige hjørne. 3) O. 1929, over kaptajn (John) Gordon, †(19. febr.) 1929,¹¹⁴ der omkom på skibet »Minorca«, der frøs fast i Storebælt. Na- tursten af granit, ca. 65 cm høj, med indhugget versalskrift. I kirkegårdens sydøstlige hjørne.

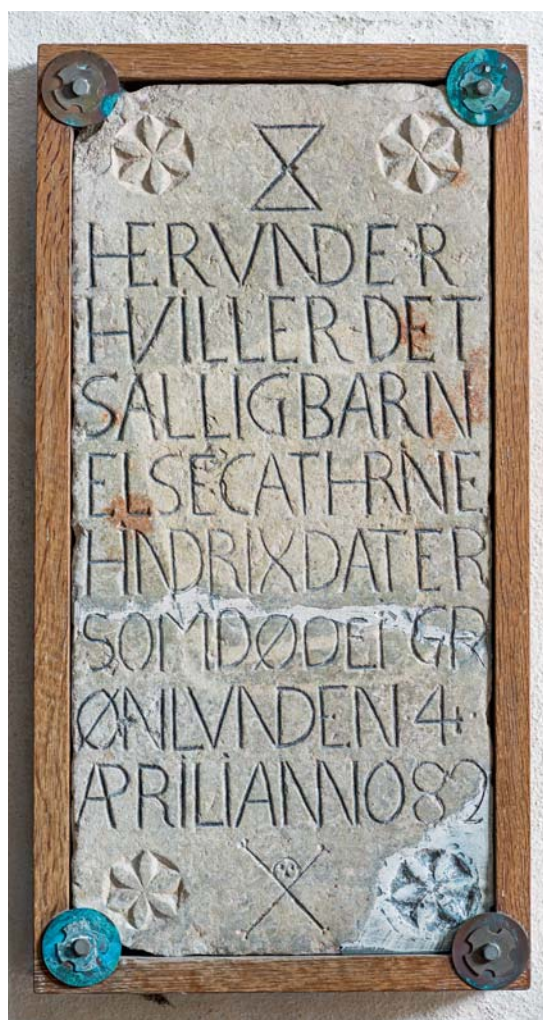

Fig. 65. Gravsten, o. 1682, over barnet Else Cathrine Hendrixdatter, 1681–82 (s. 4779). Foto Arnold Mik- kelsen 2017. — *Tombstone, c. 1682, of the infant Else Cath- rine Hendrixdatter, 1681–82.*

Fig. 66. Smedejernskors (kirkegårdsmonument nr. 2), 1901, over Maren Andersdatter 1820-1901 (s. 4779). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Wrought iron cross (churchyard monument no. 2), 1901, commemorating Maren Andersdatter, 1820-1901.

KILDER OG HENVISNINGER

Vedr. arkivalier for Odense Amt i almindelighed henvises til s. 52-54 og forkortelser vedr. Odense Amt s. 56-59.

Arkivalier. NM. *Indberetninger*. Sophus Müller 1884 (bygning og inventar); Magnus Petersen 1895 (altertavle, prædikestol); sognepræst Vilhelm Olrik 1900 ('marsk Stigs begravelse'); Mogens Larsen 1964 (altertavle); Mogens Larsen 1985 (kalkmaleri); Mogens Larsen 1986 (bygning, kalkmaleri); Charles J. Gallefant

1989 (kalkmaleri); Anne-Grethe Rischel 1989 ('marsk Stigs begravelse'); Jens Johansen 1989 (inventar); Jens Johansen 1991 (altertavle); Jens Johansen 1992 (inventar); Susanne Trudsø 1999 (døbefont); Torben Ernst 1999 (inventar). *Håndskriftsamlingen*: L. S. Vedel Simonson: Langelandske Annaler. 1849.

Notesbøger. Søren Abildgaard II, 3 (1762).

LAFyn. *Bispearkivet*. Synsforretninger og andre indberetninger om kirker 1631-1702 (m. uddrag af rgsk. 1631-35) (*Bispeark.* Synsforretninger 1631-1702); Synsforretninger over kirker 1718-35 (*Bispeark.* Synsforretninger 1718-35); Visitatsprotokol 1732-1803

(*Bispeark. Visitatsprot.* 1732-1803); Synsforretninger over kirker og præstegårde 1872-98 (*Bispeark. Synsforretninger* 1872-98). *Odense Amtsprovstis arkiv.* Korrespondance ang. Bjerge og Åsum Herreder 1812-14, 1841-45, 1851-55 (*Provstiark.* Korrespondance ang. Bjerge og Åsum Herreder). *Pastoratsarkivet.* Embeds-korrespondance 1657-1941 (*Pastoratsark.* Embeds-korrespondance); Stubberup Menighedsråds korrespondance 1904-45. (*Pastoratsark.* Menighedsrådets korrespondance 1904-45). *Menighedsrådsarkivet.* Kirkeprotokol 1862-1926 (*Menighedsrådsark.* Kirkeprot. 1862-1926). *Scheelenborg godsarkiv.* Dokumenter vedr. kirkerne 1755-1895, 1894-1940 (*Scheelenborg godsark.* Dok. vedr. kirkerne).

Tegninger og opmålinger. NM. Erik Schiødt 1884 (plan og prospekt). N. P. Jensen o. 1900 (plan). Lehn Petersens Tegnestue 1963 (plan); 1974 (plan og tværsnit af tårnrum); 1986 (snit af skib og våbenhus).

Litteratur. Orla Hylleberg Eriksen, *Dendrokronologisk undersøgelse af tagkonstruktion over Stubberup Kirke*, Odense Amt, NNU rapport nr. 43, Nationalmuseet 2017 (*Hylleberg Eriksen* 2017).

Historisk indledning og omgivelser ved Lasse J. Bendtsen, bygningsbeskrivelse ved Kirstin Eliassen, fglasmaleri, kalkmaleri, inventar og gravminder ved Lasse J. Bendtsen, orgler dog ved Kristian Lumholdt. Oversættelser ved James Manley (engelsk) og Peter Zeeberg (latin). Korrektur ved Anne Frovin. Teknisk og grafisk tilrettelæggelse ved Mogens Vedsø. Redaktionen afsluttet marts 2018.

¹ *Repert* II, nr. 6257 (29. apr. 1488), endvidere nr. 6749 (29. juni 1490).

² *Frederik I's Registranter* 21. jan. 1531; Jens Rasmussen og Anne Riising, *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604*, Odense 1995, 159.

³ Undertiden ses Dalby omtalt som anneks til Stubberup i stedet for omvendt, jf. *Kronens Skøder* 14. juni 1678 og *KglBibl. Kallske saml.* 377, 4°.

⁴ *DaMag* 4, II (1873), 50.

⁵ Jens Rasmussen og Anne Riising, *Biskop Jacob Madsens visitatsbog 1588-1604*, Odense 1995, 159. *DaAtlas* VI (1774), 572-73 har byttet om på Dalby og Stubberups værnehelgener.

⁶ Erland Porsmose, *Bønder, bryder og tjenere: gårdbruger-vilkår på Fyn 1502-1542*, Odense 1983, 69; Erland Porsmose, *De fynske landsbyers historie – i dyrkningsfællesskabets tid*, Odense 1987, 116, 129, 133; Ole Crumlin-Pedersen m.fl. (red.), *Atlas over Fyns kyst i jernalder, vikingetid og middelalder*, Odense 1996, 210-11.

⁷ Nævnt med et lille forbehold i *Trap* (5. udg.) XII, 311 med henvisning til P. F. Suhm, *Historie af Danmark* (...), I-XIV, Kbh. 1782-1828, XI, 142. Jf. også Erik Ulsig, *Danske Adelsgodser i Middelalderen*, Kbh. 1968, 111-12.

⁸ *DiplDan* 2, VI, nr. 149.

⁹ A. Thiset, *Danske adelige Brevkister*, Kbh. 1897, 143 (udat. 1366-87).

¹⁰ Henrik Lerdam, *Danske len og lensmænd 1370-1443*, Kbh. 1996, 143, 146; Harry Christensen, *Len og Magt i Danmark 1439-1481*, Aarhus 1983, 32; Kristian Erslev, *Danmarks Len og Lensmænd 1516-96*, Kbh. 1879, 30-31, 108. Som følge heraf kom Hindsholm til at høre under Nyborg og ikke Odensegård som resten af (det nuværende) Bjerge Herred.

¹¹ *Rasmussen og Riising* 1995 (note 2), 141.

¹² LAFyn. *Bispeark.* Synsforretninger 1631-1702.

¹³ *Kronens Skøder* II, 450-51 (14. juni 1678), 479-80 (30. april 1680).

¹⁴ LAFyn. *Menighedsrådsark.* Kirkeprot. 1862-1926; *Scheelenborg godsark.* Dok. vedr. kirkerne.

¹⁵ Dette fortælles også om Sejerø og Rørvig kirker (*DK Holbæk* 2042, 2057) samt to lokaliteter i Randers Amt: Helgenæs Kirke (*Præsteindb Worm* 37) og bakken Stigsbjerg i Dråby Sogn (*Trap* 5. udg., 18, 1005). Se endvidere Anne-Lise Eilstrup, »Hvor ligger Marsk Stig begravet?«, *Cartha: Årsskrift for Østfyns Museer* 1988, 22-34.

¹⁶ »Mortuus est dominus Stigotus quondam marscalcus regis Dacie in insula Hielm, quam arce quadam munierat, unde etiam piraticam exercuit; corpus postea occulte traductum est in ecclesiam Hindzholm« (Hr. Stig, engang Danmarks konges marsk, døde på øen Hjelm, som han havde befæstet med en borg, og hvorfra han også drev sørøveri. Hans lig blev senere i hemmelighed ført til Hindsholm Kirke), Erik Kroman (udg.), *Danmarks middelalderlige annaler*, Kbh. 1980, 306

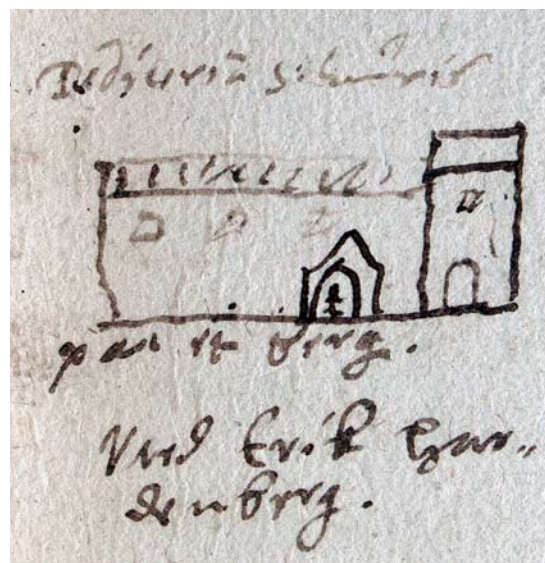

Fig. 67. Skitse af kirken i biskop Jacob Madsens visitatsbog. I LAFyn. Foto Mogens Vedsø 2011. – *Sketch of the church in Bishop Jacob Madsen's visitation book.*

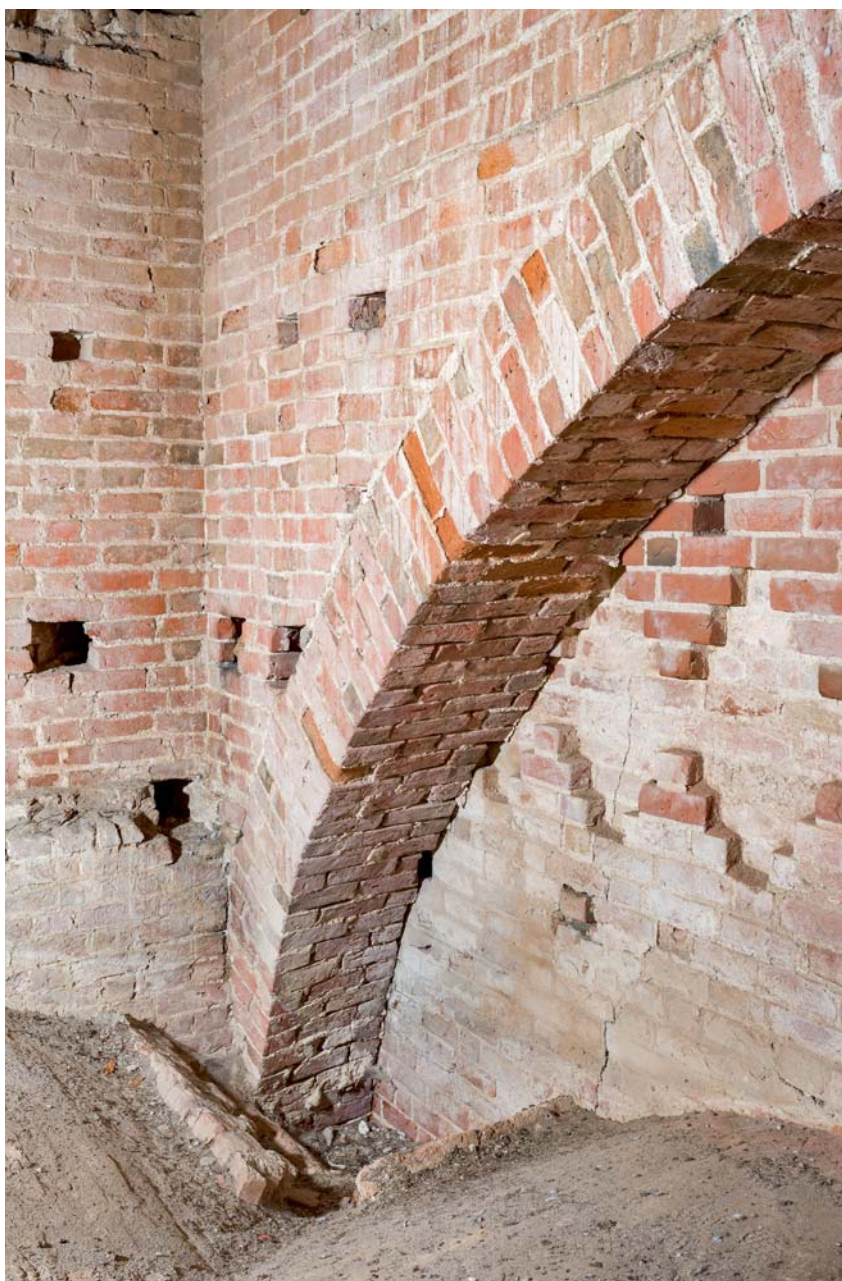

Fig. 68. Vestforlængelsens vestgavl (s. 4735) set mod nordøst fra tårnets mellemstokværk med aflastningsbue, der skærer ned over buesfrisen (s. 4738). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *West gable of western extension looking north east from middle storey of tower with relieving arch cutting down over arch frieze.*

Den pågældende årbog, kendt som *Annales Dano-Svecani* eller *Chronologia anonymi*, er muligvis forfattet af Poul Helgesen (1485–1534) if. Sten Engström, *Om tillkomsten av den s.k. Chronologia anonymi*, Uppsala 1966.

¹⁷ Sml. f.eks. Sjællandske Krønike og Ribeårbogen, der

blot oplyser, at Stig Andersen døde 1293, mens Essenbækårbogen også nævner, at det skete på øen Hjelm. *Kroman 1980* (note 16), 115, 264, 282. Det er påvist, hvorledes *Annales Dano-Svecani* står i afhængighed til ældre skriftlige kilder. Engström 1966 (note 16). At

dette også omfattede sagnstof blev allerede påpeget af Julius Martensen, »Erik Glipping og Marsk Stig i Middelalderens Annaler og Viser«, *Historisk Tidsskrift*, 4, IV (1873), 116. Ifølge Michael Kræmmer var der 'i hvert fald ikke gået 100 år fra marsk Stigs død, før mange af viserne og i hvert fald nogle af historierne om hans 6-7 ægteskaber og mindst halve snes hemmelige begravelser, der med tiden blev tillagt ham, blev udformet'. Michael Kræmmer, *Kongemordernes Slægt*, 2. udg., Sorø 2013, 171.

¹⁸ Arild Huitfeldt, *Danmarks Riges Krønike. Chronologia* II, Kbh. 1601 (1977), 16; jf. også Vitus Bering, *Florus Danicus*, Kbh. 1698 (1716), 364. Huitfeldt var i besiddelse af et håndskrift med årbogens indhold if. *Kroman* 1980 (note 16), 300.

¹⁹ Som antikvaren Jacob Bircherod (1693-1737) ræsonnerede i 1730'erne: »Det har vel og ikke lidet contribueret til vore Forfædres Tanke, om Marsk Stigs Begravelse paa Hindsholm, at han der paa Landet eiede den Gaard, som nu kaldes Skeelsborg«. »Nogle Lærdes Betænkninger om en gammel Tavle i Stubberop Kirke udi Fyen«, *DaMag* 1, III (1747), 202. Marsk Stig havde dog tilsyneladende større tilknytning til Østjylland. Rikke Agnete Olsen, »Den historiske Marsk Stig og Hjelm«, Pauline Asingh og Nils Engberg (red.), *Marsk Stig og de fredløse på Hjelm*, Højbjerg 2002, 54, jf. også Kræmmer 2013 (note 17), 169.

²⁰ Anne Rønnow og Kirsten Hardenbergs interesse er et eksempel på den fascination, som renæssancetidens adel generelt havde over for marsk Stig-figuren, og som også udtrykker sig ved, at Marsk Stig-visen var 'den hyppigst nedskrevne i visebøgerne fra årene 1550-1600'. Lene I. Jørgensen, »Kongemorder og adelshelt«, *Asingh og Engberg (red.)* 2002 (note 19), 83.

²¹ *Præsteindb Worm* 90. Jacob Madsen omtaler på intet tidspunkt en påstand om en gravsten. *Rasmussen og Riising* 1995 (note 2).

²² NM. Korrespondancearkiv.

²³ LAFyn. *Topografica*. 6. Udskrift af præsteindberetninger 1706-07 om kirkerne og deres antikviteter.

²⁴ E. Tang Kristensen, *Danske Sagn*, Århus/Silkeborg 1892-1901, II, H 215.

²⁵ Schmidt, *Kæmpesten* nr. 913.

²⁶ *Præsteindb Worm* 91.

²⁷ Anders Enevig, *Vejkrucifikser i Danmark*, Herning 1994, 96-105. Det forsvundne krucifiks har et bevaret sidestykke i Frøstrup (Tømmerby Sogn, Thisted Amt).

²⁸ LAFyn. *Topografica*. 6. Udskrift af præsteindberetninger 1706-07 om kirkerne og deres antikviteter; *DaAtlas* VI (1774), 572-73.

²⁹ LAFyn. *Menighedsrådsark*. Kirkeprot. 1862-1926; *Pastoratsark*. Menighedsrådets korrespondance 1904-45.

³⁰ LAFyn. *Pastoratsark*. Menighedsrådets korrespondance 1904-45.

³¹ *Rasmussen og Riising* 1995 (note 2), 159.

³² LAFyn. *Scheelenborg godsark*. Dok. vedr. kirkerne.

³³ Trappen har tidligere været af kamp og fra 1915 af beton. LAFyn. *Menighedsrådsark*. Kirkeprot. 1862-1926; Harriet de Hemmer Gudme, »Nogle fynske kirkegårde og deres gravskikke«, *Fra Kvangård til Humlekule* 1974, 4, 49.

³⁴ Bl.a. omtalt 1690. LAFyn. *Scheelenborg godsark*. Dok. vedr. kirkerne.

³⁵ *Gudme* 1974 (note 33), 49.

³⁶ Der er ikke iagttaget spor i murværket i form af forandinger e.l.

³⁷ Da døren må have skullet sidde i den udvendige fals, må den være planlagt til et nord herfor liggende rum og kan dermed ikke have været en præstedør.

³⁸ Nichen lader sig vanskeligt bestemme nærmere, idet forsiden dækkes af nyere træpaneler.

³⁹ Skiftegangen kan ikke afgøres med sikkerhed.

⁴⁰ Ni alen svarer til ca. 5,6 m.

⁴¹ NM. *Håndskriftsamlingen*. L. S. Vedel Simonsen *Langelandske Annaler*. 1849. Jf. også *HofinFund* V, 277.

⁴² LAFyn. *Bispeark*. Visitatsprot. 1732-1803.

⁴³ LAFyn. *Scheelenborg godsark*. Dok. vedr. kirkerne;

Fig. 69. Trappehus (s. 4738) set fra syd. Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Stairwell seen from the south.

Fig. 70. †Dør til †sakristi (s. 4737). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – †Door to †sacristy.

Provstiark. Korrespondance ang. Bjerger og Åsum Herreder.

⁴⁴ LAFyn. *Provstiark.* Korrespondance ang. Bjerger og Åsum Herreder.

⁴⁵ LAFyn. *Pastoratsark.* Embedskorrespondance.

⁴⁶ Støbejernsvinduer af samme type er indsat i Mesinge Kirke i årene 1887–o. 1891 (jf. s. 4603).

⁴⁷ LAFyn. *Bispeark.* Synsforretninger 1872–98.

⁴⁸ LAFyn. *Bispeark.* Synsforretninger 1872–98; *Scheeleborg godsark.* Dok. vedr. kirkerne.

⁴⁹ Hylleberg Eriksen 2017. Ni prøver af eg er undersøgt. Syv prøver er målt, og fire er dateret. Alle prøverne er udtaget gennem splintveddet, som var bevaret på tre af prøverne, men smuldret bort på de øvrige. Yngste bevarede årring på 41380029 er dannet i 1440 (fire splintårringe er bevaret). Efter tillæg af årringe i det manglende splintved kan det beregnes, at træet, som prøven stammer fra, er fældet ca. 1451 e.Kr. Splintstatistik for yngre træer er anvendt her. Ifølge undersøgeren af prøverne kan denne datering også gælde prøverne 41380049 og 41380069. 41380059 er indpasset visuelt.

⁵⁰ NM. Korrespondancearkiv v. arkitekt Ebbe Lehn Petersen. Ca. 1.600 af de nedtagne sten blev genanvendt ved den samtidige istandsættelse af Dalby Kirkes tag, der også blev repareret efter stormskaden (s. 4680).

⁵¹ Begge skorstene ses dog på et fotografi fra 1941 (jf. fig. 2); NM. Korrespondancearkiv; LAFyn. *Pastoratsark.* Menighedsrådets korrespondance 1904–45.

⁵² Tilsvarende dekoration findes på flere støttepiller i Viby Kirke (s. 4535).

⁵³ Jf. plan i NM ved Ebbe Lehn Petersen, 1963.

⁵⁴ NM. Søren Abildgaards notesbøger II, 3.

⁵⁵ NM. Indb. ved Mogens Larsen 1986.

⁵⁶ NM. Indb. ved Charles J. Gallefant 1989.

⁵⁷ LAFyn. *Menighedsrådsark.* Kirkeprot. 1862–1926.

⁵⁸ Jf. også NM. Indb. ved Sophus Müller 1884.

⁵⁹ Ifølge en synsforretning 1920. LAFyn. *Scheeleborg godsarkiv.* Dok. vedr. kirkerne.

⁶⁰ NM. Indb. ved Jens Johansen 1991.

⁶¹ F.W.H. Hollstein, *Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts, c. 1450–1700*, VIII, Amsterdam 1953, nr. 21. Jf. også Hugo Johannsen, »Hendrick Goltzius«.

Fig. 71. Hvalvpille i korets sydvesthjørne (s. 4737). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Vault pillar in the south-western corner of the chancel.

Fig. 72. Hugget spor i korbuen for $\dagger$ lektorieprædikestol? (s. 4742 og 4771). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *Cut traces in the chancel arch for $\dagger$ lectorium pulpit?*

Michael Andersen m.fl. (red.), *Masters, Meanings & Models*, Kbh. 2010, 223.

⁶² Jane Kjærgaard Andresen, *Tolv Nordøstfynske Kirker*, Kerteminde 1994, 43, tolker ægteparret som Axel Brahe og Kirsten Hardenberg og manden i loggiaen

som billedskærerens selvpportræt. Alle tre findes dog allerede i Goltzius' kobberstik (jf. note 61).

⁶³ Der er taphuller på bagsiden fra en forsvundet bagklædning.

⁶⁴ Svededugen findes også på altertavlen fra 1591 i

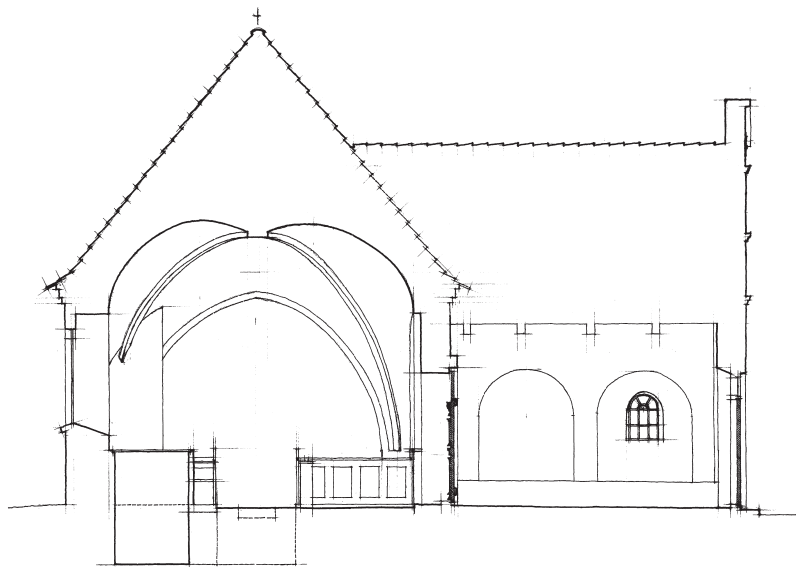

Fig. 73. Snit af vestforlængelse og våbenhus, set mod øst. 1:150. Målt og tegnet af Lehn Petersens Tegnestue 1986. – *Section of western extension and porch looking east.*

Gudum (DK Sorø 656), jf. også DK Holbæk 2170 og DK Bornholm 58. Det forekommer endvidere i grafiske tryk, f.eks. af Virgil Solis.

⁶⁵ F.W.H. Hollstein, *Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts, c. 1450-1700*, XLVI (Maerten de Vos), Rotterdam 1995, nr. 873.

⁶⁶ Museumsinspektør Chr. Axel Jensen noterede 1925,

at altertavlen 'sikkert (er) af samme (billedskærer) som Dalby', og om prædikestolen: 'vist af samme som altertavlen, men ældre'. NM. Optegnelser ved Chr. Axel Jensen 1925.

⁶⁷ NM. Indb. ved Sophus Müller 1884.

⁶⁸ Konservator Jens Johansen fandt 1989 følgende farvelag på rammeværket: Ældst var en brunlig marmo-

Fig. 74. Altertavlen før istandsættelsen 1916 (s. 4760). Foto Lars Nielsen o. 1900. – The altarpiece before the refurbishing of 1916.

Fig. 75. Evangelisten Lukas, detalje af altertavle 1633 (s. 4760, jf. fig. 35). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – *The Evangelist Luke, detail of altarpiece 1633 (cf. fig. 35).*

rering på tynd kridtgrund, herover en grå farve, der måske blot var bund for en lyseblå bemaling, dernæst en grålig rød og endelig en lys rød fra 1848 (jf. s. 4760). NM. Indb. ved Jens Johansen 1989.

⁶⁹ NM.

⁷⁰ NM. Indb. ved Sophus Müller 1884; indb. ved J. Magnus-Petersen 1895 samt skitse ved samme, der anfører årstallet »1848« i frisen.

⁷¹ Såvel Jespersen som Albrechtsen har signeret med rød maling bag på topfeltet.

⁷² Kalken er istandsat af Søren Weitemeyer 1999. I den forbindelse udskiftedes en indsats fra 1936.

⁷³ Rasmussen og Riising 1995 (note 2), 150.

⁷⁴ Niels-Knud Liebgott, *Middelalderens emaljekunst*, Kbh. 1986, 73. Fra Skt. Knuds Kirke i Odense er bevaret to andre Limogesarbejder i form af et hostiegemme (s. 551) og en bogbindsplade (s. 560).

⁷⁵ »Nogle Lærdes Betænkninger om en gammel Tavle i Stubberop Kirke udi Fyen«, *DaMag* 1, III (1747), 203.

⁷⁶ Sml. f.eks. The Metropolitan Museum of Art, *Ena-*

mels of Limoges, New York 1996, kat.nr. 18, 25a, 27–31 og Marie-Madeleine Gauthier, *Emaux méridionales: Catalogue international de l'oeuvre de Limoges*, 1: L'époque romane, Paris 1987, kat.nr. 298–300.

⁷⁷ LAFyn. *Topografica*. 6. Udskrift af præsteindberetninger 1706–07 om kirkerne og deres antikviteter; »Nogle Lærdes Betænkninger om en gammel Tavle i Stubberop Kirke udi Fyen«, *DaMag* 1, III (1747), 203.

⁷⁸ Pladen har dermed ikke været i Anne Rønnows besiddelse, før den blev ophængt i kirken, som det kunne fremgå af Liebgott 1986 (note 74), 73.

⁷⁹ Rasmussen og Riising 1995 (note 2), 159. †Bogbindspladen fremhæves af M. Mackeprang som eksempel på, at Anne Rønnow ikke blot nærede omsorg for kirkerne, men tillige havde interesse for antikviteter. M. Mackeprang, »Var Fru Anne Rønnow til Skovsbo Katolik«, *Fra Arkiv og Museum* 2, 2, 168.

⁸⁰ Hjelmtegnet afveg fra det i Achen, *Adelsvåbener* 267, beskrevne ved at udgøre to væbnede ørne med en syvoddet stjerne. LAFyn. *Topografica*. 6. Udskrift af

præsteindberetninger 1706–07 om kirkerne og deres antikviteter.

⁸¹ LAFyn. *Topografica*. 6. Udskrift af præsteindberetninger 1706–07 om kirkerne og deres antikviteter. Før istandsættelsen 1635 havde Eskebjergs foged Frantz Mortensen, ifølge den daværende sognepræst, o. 1611 fjernet tavlen fra kirken 'uden nogen mands vilje og samtykke'. Det er uvist hvorfor. *Præsteindb Worm* 90.

⁸² »Nogle Lærdes Betænkninger om en gammel Tavle i Stubberop Kirke udi Fyen«, *DaMag* 1, III (1747), 194–204.

⁸³ Jens Bircherod (1658–1708).

⁸⁴ Jf. Birgitte Bøggild Johannsen, »Slægten Bircherod. Et antikvarisk dynasti fra o. 1700«, *Fynske Antikvarer*, Janus Møller Jensen (red.), Odense 2005, 13.

⁸⁵ En tegning af pladen i NM anføres at være gjort efter 'en anden tegning', rimeligvis kobberstikket eller et forlæg hertil. Det samme må gælde en tegning i sognepræst Schack Thestrups indberetning 1746. RA. *DaKanc*. Efterretninger om købstæderne og amterne, indsendt i henhold til oversekretærens skrivelse 6. april 1743. D102B.

⁸⁶ »Nogle Lærdes Betænkninger om en gammel Tavle i Stubberop Kirke udi Fyen«, *DaMag* 1, III (1747), 197–201.

⁸⁷ 'De store runde punkter, som findes imellem skriften, er ikke notæ distinctionum, men søm hvorved pladen er fæstet til træet'. »Nogle Lærdes Betænkninger om en gammel Tavle i Stubberop Kirke udi Fyen«, *DaMag* 1, III (1747), 203–04.

⁸⁸ »Nogle Lærdes Betænkninger om en gammel Tavle i Stubberop Kirke udi Fyen«, *DaMag* 1, III (1747), 197–201. Denne tolkning er fulgt i *Marmora Danica* I (1739), 253 og *DaAtlas* III, 518, begge steder fejlagtigt tilskrevet Niels Lucoppidans far og forgænger i embedet, Peder Lucoppidan (1651–1717), hvis ældre og noget uforståelige tolkningsforsøg ikke vandt tilslutning: »Christe Dei et gratiosæ Mariæ nate unice Svei Mous Daciæ Regis famoso ultori ex victo in Dacia esto propitius« (Kristus, Guds og den nåderige Marias enbårne søn, vær nådig mod *Svei Mous*(?) den danske konges berømte/beryggede hævner *ex victo*(?) i Danmark). »Nogle Lærdes Betænkninger om en gammel Tavle i Stubberop Kirke udi Fyen«, *DaMag* 1, III (1747), 196.

⁸⁹ En anvendelse som alterprydelse eller lignende kan dog ikke helt udelukkes, jf. to tilsvarende Limogesarbejder, der 1318 fandtes på alteret i Grund Kirke på Island. *Liebgott* 1986 (note 74), 59. Der er derimod intet belæg for at opfatte *†*bogbindspladen som et monument fra Odense Skt. Knuds Kirke, som foreslået

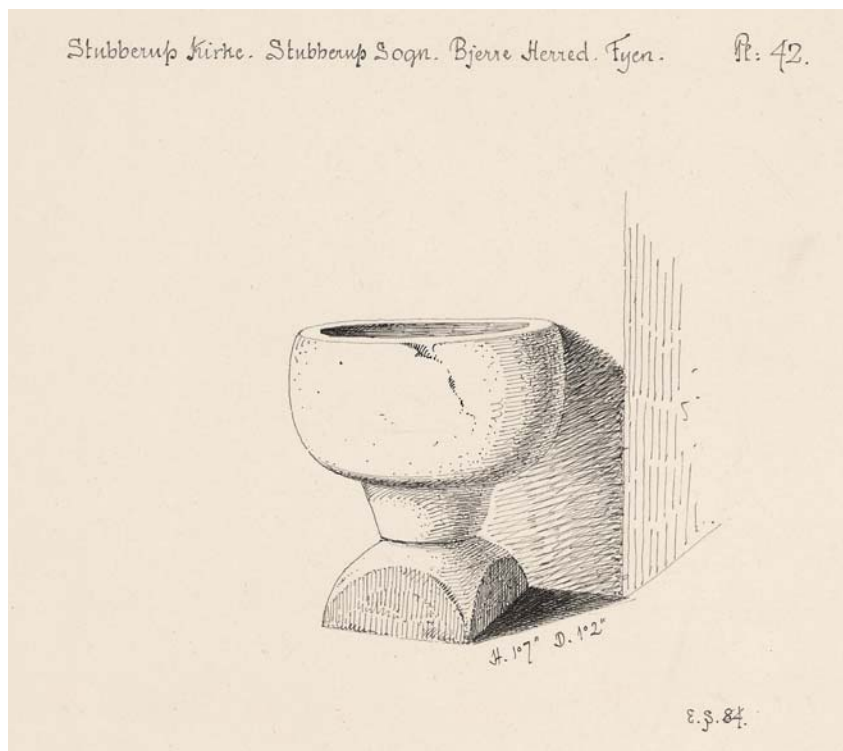

Fig. 76. Romansk døbefont (s. 4766). Målt og tegnet af Erik Schiødte 1884. – *Romanesque font*.

Fig. 77. Medaljon med knælende mandsperson foran krucifiks, detalje af klokken fra 1601 (s. 4778 jf. fig. 64). Foto Arnold Mikkelsen 2017. – Medallion with man kneeling in front of crucifix, detail of bell from 1601 (cf. fig. 64).

af Jacob Bircherod og med ham L. S. Vedel Simonsen. »Nogle Lærdes Betænkninger om en gammel Tavle i Stubberop Kirke udi Fyen«, *DaMag* 1, III (1747), 201. Jf. også L. S. Vedel Simonsen, *Bidrag til Odense Byes ældre Historie*, Odense 1842-44, I, 109-110.

⁹⁰ KglBibl. *Kallske saml.* 377, 4°.

⁹¹ NM. Søren Abildgaards notesbog II, 3. Den er omtalt i *HofmFundV* (1760), 277-78

⁹² *DaAtlas* VI (1774), 572-73.

⁹³ Jf. f.eks. s. 3754 med s. 3782 note 107.

⁹⁴ NM. Indb. ved Jens Johansen 1989.

⁹⁵ F. W. H. Hollstein, *Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts, c. 1450-1700*, XLVI (Maerten de Vos), Rotterdam 1995, nr. 873.

⁹⁶ F. W. H. Hollstein, *German engravings, etchings and woodcuts c. 1400-1700*, LXVI, Ouderkerk aan den IJssel 2006, nr. 2.55.

⁹⁷ F. W. H. Hollstein, *Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts, c. 1450-1700*, XV, Amsterdam 1964, nr. 148.

⁹⁸ F. W. H. Hollstein, *Dutch and Flemish Etchings, Engravings and Woodcuts, c. 1450-1700*, XV, Amsterdam 1964, nr. 152.

⁹⁹ F. W. H. Hollstein, *German engravings, etchings and*

woodcuts c. 1400-1700, LXVI, Ouderkerk aan den IJssel 2006, nr. 2.81.

¹⁰⁰ NM. Indb. ved Jens Johansen 1992.

¹⁰¹ LAFyn. *Menighedsrådsark.* Kirkeprot. 1862-1926. Jf. også NM. Indb. ved J. Magnus Petersen 1895 og indb. ved Jens Johansen 1992.

¹⁰² J. Magnus Petersen bemærkede 1895, at lydhimlen var 'defekt og syntes at have været skilt ad og samlet igen på uheldig måde'. NM. Indb. ved J. Magnus Petersen 1895.

¹⁰³ Yderligere oplysninger om kirkens orgler findes i Den Danske Orgelregistrant.

¹⁰⁴ NM. Knud Eibyes kartotekskort.

¹⁰⁵ LAFyn. *Scheelenborg godsarkiv.* Dok. vedr. kirkerne; Thalund, *Kirkeskibe*, 59.

¹⁰⁶ LAFyn. *Bispeark.* Synsforretninger 1718-35; *Scheelenborg godsark.* Dok. vedr. kirkerne; *Menighedsrådsark.* Kirkeprot. 1862-1926.

¹⁰⁷ Hun blev døbt 8. maj 1681 og begravet 9. apr. 1682. Faderen var Hendrik Hollænder. LAFyn. *Pastoratsark.* Ministerialbog 1640-85.

¹⁰⁸ NM. Korrespondancearkiv (Dalby Sogn).

¹⁰⁹ KglBibl. *Kallske saml.* 377, 4°. Den forrige sognepræst Mathias Thestrup havde i en præsteindberetning

1706 (jf. note 23) opfattet en sten med initialerne »E. H. B.« og »F. A. R.« for Erik Hardenberg til Vedtofte, Mattrup og Skovsbo (1529-1604) og hustru Anne Rønnow (1541-1609) som tegn på, at ægteparret var begravet derunder 'i deres adelige begravelse'. Dette kan dog ikke være korrekt, idet Erik Hardenberg blev nedsat i Rynkeby (s. 4413) for 1609 at blive overført til den fædrene begravelse i Klovborg (*DK Århus* 4290), måske sammen med enken Anne Rønnow, der bisattes samme år i Flødstrup (Svendborg Amt).

¹¹⁰ *Præsteindb Worm* 90.

¹¹¹ *KglBibl. Kallske saml.* 377, 4^e. Jf. også *Hofmans Fundationer* V (1760), 277-78 og *DaAtlas* VI (1774), 572-73.

¹¹² NM. Korrespondancearkiv. Ikke desto mindre blev stenen over for Nationalmuseets udsendte medarbejder ved herredsberøjsningen 1884 udpeget som stedet 'hvorunder Marsk Stig siges at være begravet'. NM. Indb. ved Sophus Müller 1884.

¹¹³ Ved fundet blev graven pga. sin beliggenhed under den såkaldte 'marsk Stigs gravsten' straks knyttet til sagnet om hans begravelse. 1886 skrev godsforvalter A. Mohr til Nationalmuseet, at man mod forventning

havde fundet et skelet under 'marsk Stigs gravsten' og anmodede om et besøg fra museet 'i løbet af en uge'. NM svarede godsforvalteren, at man desværre ikke havde resurser til dette, men gerne ville kontaktes, når det ved en senere lejlighed blev muligt at undersøge graven, 'hvor lidt stenens plads, skelettets beliggenhed i ringe dybde o.a. end lader forvente, at sagnet skulle have nogen som helst berettigelse'. 1895 modtog NM atter en anmodning om besigtigelse, hvortil museumsdirektør Henry Petersen svarede, at man ikke kunne se sig i stand til dette, idet antagelsen om marskens begravelse 'fuldstændigt savner faktiske tilknytningspunkter', ligesom den udpegede grav formentlig ikke var ældre end 'et par' århundreder og med sin placering i skibet næppe kunne tilhøre marsken. 1900 lykkedes det tilsyneladende sognepræst Vilhelm Olrik at træffe en aftale med NM om en undersøgelse. Den blev imidlertid udskudt til foråret 1901, under henvisning til at den udpegede medarbejder, museumsassistent Ivar Hertzsprung (1876-1902), stod over for en udlandsrejse, og blev aldrig siden gennemført. NM. Korrespondancearkiv.

¹¹⁴ LAFyn. *Pastoratsark.* Ministerialbog 1925-38.

Fig. 78. Indre set mod øst efter 1930 (jf. s. 4749). Foto i Stubberup Sogns Lokalhistoriske Arkiv. – Interior looking east after 1930.

Fig. 79. Kirken set fra sydøst. Foto i NM. – *The church seen from the south east.*

STUBBERUP CHURCH

The church is built at the top of a hill, standing high and visible widely in the landscape. Its tower, completed in 1600, was mentioned in the 1700s as a navigation mark with the by-name ‘the White Maiden’. The church is surrounded by open country to the west and north, while the village street runs along the other sides and in the east naturally curtails the otherwise rectangular plan of the churchyard. The church is mentioned earliest in 1488. Since the Late Middle Ages it has been an annexe to Dalby (p. 4665). As its *patron saint* St. Lawrence was mentioned in 1589. Since the Middle Ages the manor of Eskebjerg (from 1680 Scheelenborg) has been the dominant landowner in the parish. The church was sold in 1678 to the owner of this estate and passed into freehold in 1926.

Legend. Stubberup is one of several churches which various colourful but doubtful traditions have interpreted as the burial place of the convicted regicide Marsk Stig Andersen (†1293).

A *wayside crucifix* (fig. 5) at Fynshovedvej, north of the crossroads by the church hill, was carved in 1993 by Svend Enevig, Martofte.

Building. The Late Romanesque church, probably erected in the 1200s, consisted of the nave, a presumably narrower †chancel and a short section in the west, probably a (†)tower. The nave is in medieval brick in monk bond. The long walls (fig. 7) have round-arched friezes which in the eastern corners run off into relatively wide pilaster strips (c. 180 cm), while in the west it is c. 4.5 m from the termination of the round-arched frieze to the western corner. The absence of the arch frieze on the western part of the building must mean that it was taller than the nave and probably constituted a short tower in the full width of the nave. Similar towers are known from a couple of east Funen churches, for example Bellinge (p. 3048) and Hellerup (Svendborg County). The arch frieze of the south side (cf. fig. 7) is relatively well preserved, with a rather flattened relieving arch in brick on the surface and borne by a course of high, slightly tapering consoles. In the north only the consoles and the bottom part of the relieving arches are preserved (cf. fig. 9). The nave once had †doors in the south and north, placed in a c. 2.5 m wide portal projection (cf. fig. 7), now both bricked up. In the

north wall one sees a tall, narrow, round-arched, double-bevelled (†)window, with an externally bricked-up opening (fig. 9) and in the interior along the line of the wall. A similar †window in the south side is bricked up in both the external and the internal wall line. The interior of the nave originally had a flat ceiling. In the Late Middle Ages the church underwent a long succession of changes, the order of which can only be partially established with certainty. The Late Romanesque tower was presumably removed in connection with the erection of a western extension of the nave. The extension has contemporaneous cross-vaulting, and in its south side there is a door. The western recess-decorated pediment (fig. 11) is preserved, but the exterior is partly hidden by the relieving arch bearing the east wall of the tower. The nave was then vaulted over. In the present roofing of the nave there are trusses that have been dendrochronologically dated to c. 1451. These may very well come from this rebuilding. The three bays of vaulting in the nave are octuple and borne by whole-brick, pointed-arched wall ribs and reinforcing ribs on single-bevelled pillars. In the easternmost bay, which is rather shorter than the other two, the rib network is supplemented with secondary ribs, such that they form a star-like pattern (fig. 12). This characteristic vault form can also be seen in among other places Birkende Church (p. 4379) and in Bovense and Ryslinge Churches (Svendborg County). The original chancel was replaced by a nave-chancel with contemporaneous cross-vaults, and on the north side of the chancel a †sacristy was built. The crenellated east gable (fig. 15) is recess-decorated. A tower with a stairwell from the same period was begun in the west and built to the upper edge of the middle storey, but was only finished later. Probably in the second half of the 1500s, a porch was built on the south side of the western extension (cf. fig. 16), and to the tower a belfry floor was added, but was not finished until 1600 (cf. fig. 16). Concurrently with this the vaulting of the tower interior was built in (fig. 20).

Wall Paintings. In 1985 wall paintings were found, the oldest of which, from the Late Gothic, were restored the next year, while later draperies from

the 1700s were whitewashed over again. The *Late Gothic wall paintings* from c. 1500 are of an ornamental character and include rosettes and sparsely-worded inscriptions (figs. 30–33).

Furnishings. The oldest item in the church is the Romanesque font of the Højby type (fig. 48). The baptismal dish, a Nuremberg work from the 1500s showing the Annunciation (fig. 46), came to the church no later than the mid-1700s. The priest's and parish clerk's chairs from 1587 (figs. 57–59), with arcade decoration, have counterparts in Mesinge (p. 4635) and Dalby (p. 4697). The altar candlesticks were acquired in 1594 by Erik Hardenberg and Anne Rønnow, probably for private use, and were only donated to the church in 1624 by the couple's daughter Kirsten Hardenberg (fig. 43). The bell was cast in 1601 by Borchart Gelgeter, Copenhagen (figs. 64 and 77). The altarpiece from 1632, a work in Late Renaissance style (figs. 35–39), is by the same woodcarver as the one-year-younger altarpiece in Dalby (p. 4683), but has a different pictorial content. The pulpit, which was made in the same workshop, must be a few years younger (figs. 49–56). A door wing has been dated 1655 from the inscription (fig. 60). A poor box from 1841/42 corresponds to poor boxes in Dalby and Mesinge. The altar plate (fig. 40) comprises a chalice made by Laurids Grønlund, Odense (1820–96) and a paten from his predecessor in the workshop Jens Høyer Harksen (c. 1798–1865). The simple pews (cf. fig. 33) were set up in stages in 1884–87. From the first quarter of the 1900s come a seven-branched candelabrum, the altar rail, a church ship (fig. 63) and a baptismal dish (fig. 46). The organ with 8 stops was built in 1975 by Henning Jensen. The facade is from 1916 (fig. 20).

Among the vanished items of the church †furnishings a Romanesque †bookbinding board in enamel from Limoges (fig. 45) should be singled out.

Colour scheme. The present colours of the furnishings, polychroming with blue as the main colour, were established in 1916 in a major refurbishing and freshly painted in 1991–92. However, the pews stand in red.